

KÖZLEMÉNYEK

TŐSÉR MÁRTON

A KALIFA A CSÁSZÁR ELLEN

Az amorioni hadjárat (838)

Bizánc és az arabok hosszú háborúi sajátos ciklikusságot mutatnak a két ellenfél belső helyzetének függvényében. Bizánc általában igyekezett kihasználni az arabok közötti polgárháborúkat, viszont a muszlimok ezek lezárulása után újult erővel folytatták a dzsihádot.¹ Az Abbászidák hatalomra jutásával a nagy hódítások kora elmúlt, ez tette lehetővé V. Konstantin (741–775) számára, hogy birodalma helyzetét bel- és külpolitikai szempontból stabilizálja. Harún ar-Rasid (786–809) viszont egyfajta uralkodói dzsihádot vezetett Bizánc ellen a VIII–IX. század fordulóján, mikor Eiréné (797–802) és I. Nikephoros (802–811) idején ismét belső problémák kötötték le azt. Ezek viszont inkább portyázó, illetve az uralkodó presztizsét növelő hadjáratok voltak, melyek nem Konstantinápoly meghódítását célozták. A kalifa halála után fiai, al-Amín (809–813) és al-Mamún (813–833) viszálya idején a két birodalom határa ismét elcsendesedett, mivel Bizánc sem volt olyan helyzetben, hogy támadjon. 830-tól haláláig al-Mamún viszont újból katonai erővel lépett föl Kisázsziában, majd al-Mutaszim (833–842) 838-ban indította az utolsó, kalifa vezette hadjáratot Bizánc ellen.

Bizánc számára az arab hódítás radikális változást jelentett – a későrómai birodalom összeomlott a VII. században. Területe összezsugorodott, városai romokban heverték, kereskedelme lehanyaglott, lakossága megfogyatkozott;² a rómaiak Istentől oltalmazott birodalmát megalázták és a pusztulás küszöbére juttatták az eretnek barbárok (aminek a muszlimokat tekintették). Bár a birodalom a VII. század folyamán alig vett tudomást a katasztrofális helyzetről, ez nem maradhatott így a végsőkig – a válsághelyzet új válaszokat követelt. III. Leó császár (717–741), a Szír-dinasztia alapítója, 718-ban sikeresen verte vissza a Konstantinápolyt ostromló arabokat, majd hozzálátott maradék birodalma rendbetételéhez, ami az „ideológiai” válság megoldására is vonatkozott. Ez az állandósult arab fenyegetés által militarizált társadalomban az ótestamentumi örökség erősítését jelentette, amit ma képprombolásnak nevez a történetírás. Ez az iszlám sikerére adott reakciónak is tekinthető, hiszen annak egyik legismertebb jellemzője volt az emberábrázolás elutasítása,

¹ *Kaegi, Walter Emil: Some Reconsiderations on the Themes (Seventh-Ninth Centuries) JÖB 1967/16. 45. o.* Az első polgárháború (fitna) 657–661 között, ekkor békét és adófizetést csikarnak ki Moávijától, a második polgárháború (682–692) idején Abd al-Malik kalifa is drága pénzen volt kénytelen békét kötni, majd a harmadik polgárháború (747–751) eredményeként a terjeszkedést pártoló Omajjádokat az Abbászidák váltják föl, így Bizánc számára kedvező helyzet alakul ki bel- és külpolitikailag is. *Tibi, Bassam: Keresztes háború és dzsihádot. Az iszlám és a keresztény világ. H. n. 2003. 55–57. o.* – A dzsihádot-terjeszkedés négy hulláma: az első szakasz 632–657, az első polgárháborúig; a második 661–683, az újabb polgárháborúig; a harmadik 692–718; a negyedik 720–740, Hisám kalifa (724–743) idején.

² Kisázsia nyugati része városainak hanyatlásához lásd *Müller-Wiener, Wolfgang: Von der Polis zum Kastron. Wandlungen der Stadt im Ägäischen Raum von der Antike zum Mittelalter. Gymnasium, 1986/93/6. 435–475. o.*

viszont keresztény részről is létezett már hagyománya a képellenes fellépésnek. Most pedig, amikor sok „városvédő” ikon csődöt mondott az arabok által elfoglalt városokban, annál nyíltabban lehetett a templomi képek ellen fellépni. A képrombolás ezen konkrét megnyilvánulásainál azonban mélyebb tartalommal is bírt: a császár főpapi funkciójának felújítására, az uralkodói hatalom helyreállítására, a megcsonkított birodalom igazgatásának átrendezésére való törekvést is magában foglalta. Bár a képromboló politikának az egyházban és a társadalomban is komoly ellenzéke volt, nagy előnyt biztosított számára császári támogatóinak egyértelmű sikere, akik sikeresen uralkodtak és békében haltak meg, ami a köznép szemében az isteni jóváhagyást jelentette. Mikor Eiréné 787-ben visszaállította a képtiszteletet, úgy tűnt, hogy balszerencsés korszak kezdődött: a császárnőt 802-ben száműzték, I. Nikephoros elesett a bolgárok elleni harcban (811), I. Mihály szintén vereséget szenvedett a bolgároktól és száműzték (813). Az új császár, V. (Örmény) Leó levonta a következtetést: a hosszú és sikeres uralom feltétele a képrombolás visszaállítása (815).³ Azonban ezzel nem tértek vissza a Szír-dinasztia sikeres napjai: V. Leót 820-ban megölték. II. Mihály (820–829) hároméves polgárháborúba bonyolódott a lázadó Szláv Tamással (820–823). Ez lehetővé tette az araboknak, hogy 825 körül elfoglalják Kréta szigetét,⁴ a tunéziai Aglabida emírség pedig megkezdte Szicília meghódítását (827). Theophilos császárnak (829–842) pedig a fent említett újabb Abbászida támadásokkal kellett megbirkóznia.⁵

Kréta elvesztése miatt az addig beltengernek számító Égei-tengeren rendszeressé váltak az arab kalózkodásai. A Szicíliában partra szálló arab és berber csapatok pedig hosszú évtizedekre elhúzódó újabb háborús hadszínteret nyitottak Bizáncnak nyugaton is. A helyi erők nem voltak képesek visszaverni az inváziót, a kormányzat pedig a kisázsiai hadszíntérre koncentrálni kezdte erőit. 831-ben elesett Palermo (Panormos, arabul Balarm), innentől kezdve a támadók állandó bázissal rendelkeztek a szigeten.

Al-Mamún és Bizánc

A kalifátus belső helyzete sem volt teljesen stabil, az iszlám világot is már régóta több kérdés osztotta meg (mint például a próféta családjának leszármazottai közötti: az abbászidák vagy Ali leszármazottai, az alidák a jogosultak a közösség vezetésére). A ka-

³ *Brown, Peter*: Az európai kereszténység kialakulása. 200–1000. Budapest, 1999. 235. o. „Csak azok haltak természetes halált, s csak azokat kísérték a nekik kijáró tisztelettel a császári sírokhoz, akik nem imádták a képeket... Az ő nyomdokukba szándékozom lépni akkor, amikor elvetem a képeket, hogy én és a fiam is sokáig éljünk, s négy vagy öt nemzedéken át uraljuk a birodalmat.”

⁴ *Skylitzes*: Byzanz-wieder ein Weltreich. Das Zeitalter der Makedonischen Dynastie I. (Johannes Skylitzes). (Übersetzt, eingeleitet und erklärt von *Hans Thurn*.) Graz–Wien–Köln, 1983. (a továbbiakban: *Skylitzes*) 73–75., 76–77. o.; *Genesis*: Byzanz am Vorabend neuer Grösse. Überwindung des Bilderstreites und innenpolitische Schwäche (813–886). Die vier Bücher der Kaisergeschichte des Joseph Genesis. (Übersetzt, eingeleitet und erklärt von *Anni Lesmüller-Werner*.) Wien, 1989. (a továbbiakban: *Genesis*) 63–64., 65. o. szerint II. Mihály idején kétszer is megpróbálták visszafoglalni, de eredménytelenül. A második kísérlet, 828-ban, Krateros, Kibyrrhaioton strategosa vezetésével kezdetben sikeres volt, de ez arra vezetett, hogy a csapatok mulatozni és inni kezdtek. Az arabok ezután könnyen elbántak egy éjjeli támadás során a részegen alvó sereggel.

⁵ A képromboláshoz: *Brown*: i. m. 229–247. o.; *Angold, Michael*: Bizánc. Híd az ókor és a középkor között. Budapest, 2001. 89–148. o.; *Whittow, Mark*: The making of orthodox Byzantium. London, 1996. 139–155. o.; *Ostrogorsky, Georg*: A bizánci állam története. Budapest, 2001. 147–186. o.; *Belting, Hans*: Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt. Budapest, 2000. 151–153. o.

lifa maga is testvére legyőzése után jutott hatalomra: Harún ar-Rasid a nyugati, arab részt hagyta al-Amírnra, a kalifai címmel együtt, al-Mamúnra pedig a keleti, iráni részt és a trónörökös címet. Testvére azonban meg akarta ettől fosztani, a bekövetkező háborúban pedig a horászániak legyőzték a kalifát. Al-Mamún még 819-ig a keleti Mervből kormányozta a birodalmat, és megpróbálkozott a prófétai család egységének helyreállításával: Ali ar-Ridát jelölte trónörökösnek, vagyis nem a saját abbászida családjából, hanem az alida ágból, sőt az előbbieket fekete színe helyett az utóbbiak zöldjét használta. A kísérlet komoly ellenkezést váltott ki az abbászidák és klienseik részéről, Ali pedig 817-ben meghalt. Ráadásul Egyiptomban és Dél-Irakban zavargások robbantak ki, Azerbajdzsánban pedig kitört a hurramita felkelés, Babek vezetésével. Nem lehetett teljesen biztos polgárháborús hadvezérében, Táhir ibn Huszajnban sem, aki horászáni kormányzóként a többi keleti tartományt is felügyelte. Ebbéli minőségében ő biztosította az itteni katonaságot a kalifa számára, azonban pozíciója jelentős mértékű autonómiával járt, amit aztán utódaira is átörökített.⁶ Al-Mamún nem adta fel a muszlim közösség egységének helyreállítására és a kalifa pozíciójának megerősítésére tett kísérleteket. 827-ben államvallássá tette a mutazilita tanítást, amivel a mérsékelt alida elképzelésekhez csatlakozott; így velük való kiegyezésnek tekinthető a lépés. Ez lehetővé tette volna, hogy a kalifa a közösséget a maga törvény- és hitfelfogása szerint vezesse, és mivel ez mindig a prófétai család legtisztelendőbb tagja lenne (bármelyik ágból), felette is állna a vallástudósok konszenzusának. A kalifa megkövetelte, hogy az új doktrínát a hivatalviselők és a kádik is elfogadják, ennek levezetésére állította fel a mihnát, egyfajta inkvizíciót. Így is komoly ellenállásba ütközött azonban, melynek fő alakja Ahmed ibn Hanbal volt.⁷

Al-Mamún uralma nagyobb részében nem lépett föl Bizánc ellen, bár II. Mihály ellenében támogatta a lázadó Szláv Tamást, akit jóváhagyásával az antiochiai pátriárka császárként koronázott.⁸ Talán a mutazilizmus bevezetésével összefüggésben felújította apja gázi-kalifa szerepkörét, és hadjáratra készült a kisázsiai határvidéken.⁹ Fiát, al-Abbászt 828-ban a Dzsazíra (Észak-Mezopotámia) és az avaszim és szugúr-övezet (határvidék) kormányzásával bízta meg. 830-ban maga is személyesen vonult a bizánci határra, Tarsuson át, al-Abbász pedig Melitené felől támadott. Bevette Koront és lerombolta (júl. 21.), majd bevette Magidát, Asnaszt Soandos ellen küldte, és Hiszn Szinán ellen is csapatokat küldött.¹⁰ 831-ben Theophilos császár az iszlám végek ellen indított támadást, és Tarsus és Massisa (Mopsuestia) népének 1600-2000 fős veszteséget okozott; a kalifa vi-

⁶ The History of al-Tabari. Vol. XXXII. The Reunification of the 'Abbāsīd Caliphate. (Tr. by Clifford Edmund Bosworth.) Albany, 1987. (a továbbiakban: *Tabari* XXXII.) 132–133. o.; *Hitti*, Philip Khouri: *Makers of Arab History*. London–Melbourne–Toronto, 1968. 79–81. o. kormányzósága idején, 1822–23-ban a kalifa győzelme helyett a hit győzelméért imádkoztak; *Shaban*, M. A.: *Islamic History. A New Interpretation* 2. A.D. 750–1055 (A. H. 132–448). London–New York–Melbourne, 1976. 50. o.

⁷ A mutaziliták tanításának fő elemei: a Korán teremtettsége, Istent érzékekkel nem lehet felfogni; a szabad akarat hangsúlyozása stb. Lásd *Cahen*, Claude: *Az iszlám a kezdetektől az Oszmán Birodalom létrejöttéig*. Budapest, 1989. 95–98. o.; *Muir*, William: *The Caliphate, Its Rise, Decline and Fall from original sources*. Edinburgh, 1924. 506. o.; *Hitti*: i. m. 89–90. o. Al-Mamún döntésének hátteréhez lásd még *Crone*, Patricia–*Hinds*, Martin: *God's Caliph. Religious authority in the first centuries of Islam*. Cambridge, 1986. 94–95. o.

⁸ *Kaegi*: i. m. 49. o.

⁹ *Bonner*, Michael: *Aristocratic Violence and Holy War. Studies in the Jihad and the Arab-Byzantine Frontier*. New Haven, Connecticut, 1996. 148. o.

¹⁰ *Tabari* XXXII. 184–186. o.

szont júl. 4-én ismét bizánci területen volt, és szeptember végéig ott is maradt, a császár békeajánlatát visszautasította. Antigus és Herakleia őrsége szabad elvonulás fejében kapitulált, a kalifa öccse, Abu Iszhák pedig harminc erődöt és földalatti raktárat foglalt el Kappadokiában. Tyanából pedig portyázókat küldtek szét, akik feldúlták a vidéket és nagy zsákmányt és sok foglyot szereztek.¹¹ 832-ben hosszas ostrom után Lulon erődje is megadta magát a Kilikiai-kapu északi végénél.¹² 833-ban al-Abbászt küldte, hogy Tyanánál hatalmas erődöt építsen (18 km kerületű fallal, négy kapuval). Abu Iszháktól a szíriai és palesztinai területekről 4000 katonát toboroztatott ide, és további 2000-t Egyiptomból, Kinnaszrinból (Észak-Szíria) és Dzsazírából.¹³ Aztán újabb erődöket kényszerített megadásra,¹⁴ úgy tűnik a tyanoi erődöt a Kilikiai-kapu birtoklására és a további hadjáratok bázisának szánta, és a kappadokiai határvidék szétrombolása után Konstantinápoly ellen készült, úgy, hogy az útközben elfoglalt városokat arab őrségekkel biztosította volna.¹⁵ A terv a legveszélyesebb muszlim kísérlet lehetett volna Bizánc meghódítására 718 óta, azonban al-Mamún Podandosnál váratlanul megbetegedett és meghalt.¹⁶ Az új kalifa a kijelölt örökös, Abu Iszhák lett, al-Mutaszim néven, a hadsereg egy része viszont al-Abbászt akarta kalifának választani, ő azonban fölesküdt nagybátyjára. Az új uralkodó úgy döntött, hogy a Bizánc elleni háború helyett a Babek vezetete felkelés leverésére koncentrál, így föladta Tyanát, az itteni csapatokat hazaküldte. A hurramiták ellen pedig a keleti határvidékről származó Afsínt küldte harcba.¹⁷ Az ő hegyvidéki csapatai jobban boldogultak az azerbajdzsáni hegyekben, ahol minden addigi kísérlet eredménytelen maradt. A hurramiták egyre szorongatottabb helyzetbe kerültek a gondosan vezetett hadműveletek eredményeként, így 834-ben egy részük Bizáncba menekült és a császár alattvalója lett, vezetőjük neve (megkeresztelkedése után) Theophobos volt.¹⁸ Úgy tűnik, Theophilos a kalifa csapatainak lekötöttségét jó alkalomnak ítélte arra, hogy hadjáratot vezessen az arab határvidékre.¹⁹ 837-ben csapatai, köztük Theophobos perzsa segélyhada is, feldúlták és lerombolták Szozopetrát, megtámadták

¹¹ *Tabari* XXXII. 187–188. o. *Tabula Imperii Byzantini* 2. Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos) von *Friedrich Hild* und *Marcell Restle*. Wien, 1981. (a továbbiakban: TIB 2.) 182. o.; Koron (Qurra), kb. 32 km-re nyugatra a mai Nigdétől, 142. o.; Antigus=Altunhisar, 26 km-re nyugatra Nigdétől; 219. o. Herakleia kb. Eregli; Magida=Nigde (243. o.). *The Chronography of Gregory Abu'l Faraj* 1225–1286, the son of Aaron, the hebrew physician commonly know as Bar Hebraeus. Vol. I. (English trans. *Ernest Alfred Wallis Budge*.) London, 1932., repr. Amsterdam, 1976. (a továbbiakban: *Barhebraeus*) 132. o. szerint Theophilos ekkor békét kért és adófizetést ajánlott, de a kalifa azt követelte, hogy őt ismerjék el uralkodójuknak.

¹² *Tabari* XXXII. 194. o. *Kmoskó Mihály*: Szír írók a steppe népeiről. (Szerk. *Felföldi Szabolcs*.) Budapest, 2004. (a továbbiakban: Szír írók) 217. o.

¹³ *Tabari* XXXII. 198–199. o.

¹⁴ *The Meadows of Gold. The Abbasids by Mas'udi*. (Tr. and edited by *Paul Lunde* and *Caroline Stone*.) London–New York, 1989. (a továbbiakban: *Masudi*) 218–219. o. – 14 erődöt foglaltak el.

¹⁵ *Bonner*: i. m. 148. o.; *von Sivers, Peter*: Taxes and Trade in the Abbāsīd Thughūr 750–962 /133–351. *JESHO*, 1982/XXV. 78–79. o.

¹⁶ *Tabari* XXXII. 224–225. o. (valószínűleg augusztus 9-én – 231. o.); *Masudi* 219. o.

¹⁷ *The History of al-Tabari*. Vol. XXXIII. Storm and Stress along the Northern Frontiers of the 'Abbāsīd Caliphate. (Tr. by *Clifford Edmund Bosworth*.) Albany, 1991. (a továbbiakban: *Tabari* XXXIII.) 1–2., 14. o.

¹⁸ *Genesios* 69–70. o.; Szír írók 234. o.; *Tabari* XXXIII. 3., 30. o.

¹⁹ *Tabari* XXXIII. 94. o. szerint a szorongatott Babek értesítette arról, hogy a muszlimok erői ellene harcolnak, így nyugodtan támadhat a határvidéken.

Melitenét és más arab végvidéki városokat. A perzsák az akció során különösen kegyetlenül bántak a város lakosságával.²⁰ Az év folyamán azonban Afsín végleg megtörte a hurramitákat és elfogta Babeket, akit aztán Szamarrában kivégeztek. Al-Mutaszim ezután úgy döntött, hogy bosszúhadjáratot indít a bizánciak ellen, és megtudakolta embereitől, hogy melyik városukat tartják azok a legtöbbre. A válasz Amorion volt, nem mellesleg a császár születési helye, így ennek nevét íratta fel a zászlóira (arabosan: Ammuriyyāh), ez lett a hadjárat célpontja.²¹ Minden korábbi kalifánál gondosabban szerelte fel seregét a szükséges eszközökkel (ostromeszközök, nafta, vízszállító tömlők stb.), így aztán tekintélyes méretű trén is haladt velük.²²

Al-Mutaszim hadserege

Az Abbászida-család hatalomra jutását a horászáni felkelésnek köszönhette. Az itteni és a belső-ázsiai területek csapatai voltak a legképzettebb katonák a birodalomban, a letelepült és a nomád világ határán élve többféle harci eljárást ismertek. Gyakorlatilag hivatásos haderőnek lehetett őket tekinteni, eltérően a birodalom katonaságának nagy részétől.²³ Ez a vidék volt a legsokszínűbb terület a birodalomban: Kína, Irán, India és a sztyeppe közötti területté néztorianus, buddhista, manicheus vallások jellemezték, melyekhez jött még többféle helyi szinkretista szekta is. Az iszlám eleinte csak az új hódítók és helyi csatlósai (maváli) vallásaként volt jelen, de kezdett terjedni a bennszülött arisztokraták, fejedelmek (dihkánok) között is. Ilyenekben nem is volt hiány, mivel az arab hódítás „csak számtalan helyi autonómia elfogadása után tudta megerősíteni pozícióit”.²⁴ Ez a réteg volt az abbászidák hagyományos támogatója (főleg katonaaállítás útján), de ebből az is következett, hogy cserébe rangokat, jövedelmeket, befolyást, valamint helyi pozíciójuk tiszteletben tartását várták el.²⁵ Ez vezetett ahhoz, hogy al-Mamún idején inkább a megbízhatóbb, jobban kézben tartható rabszolga katonákból (gulámok) kezdték toborozni a kalifák testőrségét, a sereg magját. Ezek leginkább belső-ázsiai törökök (oguzok, karlukok főleg) voltak, akik az itteni iszlám végek szomszédságában éltek, és nomád életmódjukból fakadóan kiváló katonai képességekkel bírtak. Áttértették őket az iszlámra, személyes kötődésük pedig a pozíciójukat az idegen környezetben biztosító kalifa

²⁰ *Tabari* XXXIII. 93–95. o.; *Genesis* 77. o.; *Szír írók* 216., 234. o.

²¹ *Skylitzes* 107. o. szerint a pajzsaikra; *Genesis* 77. o.; *Tabari* XXXIII. 97. o.

²² *Tabari* XXXIII. 98. o.

²³ *Cahen*: i. m. 212–213. o.

²⁴ *Cahen*: i. m. 37. o. A térség kis államai az arab hódítás előestéjén (többek között): a Zerafsán-folyó mentén Szogd, Buhara, Buttám, Kusánia, Várdán, Fergána, Uruszana. Lásd *Tolszov, Szergej Pavlovics*: *Az ősi Chorezm*. Budapest, 1950. 209–210. o.; *Kmoskó Mihály*: *Mohamedán írók a steppe népeiről*. Földrajzi irodalom I/1. Budapest, 1997. (a továbbiakban: *Kmoskó* I/1.) 108–109. o. a Kelet Királyainak mellékeveiből a Szászánida korból.

²⁵ *Kmoskó Mihály*: *Mohamedán írók a steppe népeiről*. Földrajzi irodalom I/2. Budapest, 2000. (a továbbiakban: *Kmoskó* I/2.) 36–37. o. Nuh ibn Aszad, szamarkandi kormányzó, a számánida-család egyik őse al-Mutaszimnak arról számolt be, hogy a „Folyóntúlon háromszázezer falu van. Ha minden faluból csak egy lovas s egy gyalogos vonul be, a lakosság észre sem veszi hiányukat”. – A Folyóntúl (Ma vara an-Nahr, Transoxania) az Amu-Darja (Oxus, Dzsajhun) és a Szír-Darja (Jaxartes) közötti területet jelenti. – „Vezérek a Folyóntúl földesurai, egyben udvari emberek és meghitt miniszterek, szolgálatkészségük, példás engedelmségük, öltözködési módjuk s uralkodói külsejük miatt ők lettek a kalifák udvari emberei, bizalmasai és seregének vezérei, mint pl. Fargána emberei s azok a törökök, akik a kalifa udvari helyőrségét képezik...”

Az Abbászida Kalifátus keleti területei 830 körül

— Az Abbászida Kalifátus fennhatósága alatti területek

SZOGD Tartományok, vagy kisebb fejedelemségek neve

Herát A Számánida testvérek kormányzósága alatti területek, vagy városok

OGUZOK Nomád törzsszövetség neve

íránt erősebb volt a horászániakénál, akiknek helyi kapcsolataik miatt ez mindig kérdésessé válhatott.²⁶ Al-Mutaszim idejére a kalifák hadserege irániakból és a belső-ázsiai végvidék csapataiból toborzódott.²⁷

Al-Dzsáhib szerint a sereg öt csoportból tevődött össze: horászániakból, törökökből, a maváliból, arabokból és a banaviból (az Abna tagjai). Ezek közül az arabokat csak általánosan említi, a maváli pedig csak mint az abbászidák régi iráni támogatói szerepelnek.²⁸ Az Abna leírása gyalogosokat mutat, akik lándzsát, kardot használnak, értenek a falak megmászásához, a réstöréshez, a sűrű hadrend megtámadásához. Értének az éjszakai támadásokhoz, az utcai harcokhoz (úgy tűnik a városi zavargások leveréséhez is), gyalogosan hosszú, lóháton rövid dárdát használnak. Bagdadban állomásoznak, és ezért a város nyugalma is rajtuk múlik, ha ők elégedetlenek, a város is nyugtalanodik.²⁹

A horászániak ismertetése részletesebb, de nem csak az északkelet-iráni tartomány, hanem a Folyótúl csapataira is vonatkozik a leírás. Utóbbiak közül a legfontosabb Fergána (Fergánai medence) és Uruszana (előbbittől nyugatra, a Szír-Darja és a Zerafsán közötti hegyvidéken), melynek fejedelme Hajder ibn Kavusz volt, uralkodói címéről ismertem al-Afsín, al-Mutaszim egyik legfontosabb alvezére, Babek legyőzője.³⁰ Al-Dzsáhib szerint az itteniek felszerelése páncéling, nemezpáncél, kard, tör, csatabárd; lovaik kiválóak, fiatal koruktól kezdve lovasgyakorlatokat végeznek, és jól értenek a lándzsával célbadobáshoz. Dobjaik félelmet keltenek az ellenségben.³¹

A törökök ismertetése legrészletesebb, érdemes ebből bemutatni a harci képességeikről szóló részeket már csak azért is, hogy lássuk, hogyan tekintettek az arabok a belső-ázsiai nomád törökökre, akiknek leírása sok hasonlóságot mutat az európai források nomádképével a hunoktól a mongolokig. A szöveg szerint al-Mamún kalifa megkérdezette több horászáni parancsnoka véleményét arról, hogy melyiket választanák inkább ellenfélnek: száz háridzsitát vagy száz törököt.³² Azok inkább a törököket választanák, kivéve Humajd ibn Abdulhamidot, aki szerint, bár száz átlagos katona nem ér fel száz hári-

²⁶ Bár a törökök sem merültek el túl mélyen az új hitben, ahogy a térség török népei is még az újabb korig megőrizték sámánhitük maradványait. Az amúgy kazár származású Buga al-Kabír, mikor Ahmed ibn Hanbalt a mutazilita doktrína ellenzése miatt a míhna elé vitték, megjegyezte, hogy ő az iszlámról csak annyit tud, hogy hangzik a hitvallás (saháda) és hogy a kalifa rokona a prófétának. Lásd *Ismail, Osman S. A.: Mu'tasim and the Turks*. BSOAS 1966/XXXIX. 19. o.

²⁷ *Kennedy, Hugh: The Armies of the Caliphs. Military and Society in the Early Islamic State*. London–New York, 2001. 119. o. „mintha egyfajta belső-ázsiai maffia uralná a kalifák seregét”. *The Origins of the Islamic State. Kitáb futüh al-Buldán of al-Balādhuri Vol. II.* (by *Francis Clark Murgotten.*) New York, 1969. (a továbbiakban: *al-Baladhuri*) 205. o. szerint al-Mutaszim serege vezetőinek többsége Transoxania népeiből került ki (Szogd, Fergána, Uruszana, as-Sás stb.). Az iszlám vált uralkodóvá ezen a vidéken, lakói hadat viseltek a törökök ellen; *Kmoskó* V/1. 153. o. Horászán „Allah tegeze, ha egy népre megharagszik, megnyilazza őket tegezéből...”

²⁸ *Walker, C. T. Harley: Jāhiz of Basra to al-Fath ibn Khāqān on the „Exploits of the Turks and the Army of the Khalifate in general.”* JRAS 1915. 631–697. o. (a továbbiakban: *al-Dzsáhib*). A mű al-Mutavakkil idején (847–861) készült, de a szerző szerint már al-Mutaszim alatt készen volt vele.

²⁹ *al-Dzsáhib* 651–653. o.

³⁰ *Kennedy*: i. m. 125. o.

³¹ *al-Dzsáhib* 641–646. o.

³² A háridzsiták itt a szisztáni (Délnyugat-Afganisztán) lázadókra vonatkozik, akik Hamza Azarak ellenkalifa vezetésével 795/97–828 között lényegében önálló államot alkottak, de még eztán is sok gondot okoztak a táhirida kormányzóknak. Lásd *Cahen*: i. m. 74. o.; *Bosworth, Clifford Edmund: Sīstān under the Arabs, from the Islamic conquest to the rise of the Saffarids (30–250/651–864)*. Rome, 1968. 91–102. o.

dzsitával, de mégis a törökök lennének a legveszélyesebb ellenfelek. Szerinte a törökök harci képességei a legkülönbek; lovaikat is arra szoktatták, hogy mindig tartsák a lovasuk által választott irányt, ne térjenek ki az ellenség tömege elől; csak a gyenge pontokon indítanak támadást.³³ Ha ezer török ezer nyilat lő ki támadás közben, akkor ezer embert találhatnak el, amit senki sem tud utánuk csinálni – sem a háridzsita, sem a beduin nem ért a lovasíjászathoz, a törökök viszont állandóan ezt gyakorolják: állatokra és emberekre, repülő madarakra és lándzsahegyre tűzött célokra. Tíz nyilat lőnek ki, míg egy háridzsita egyet ráhelyez az íjhúrra. Kiváló lovasok, a meredek hegyoldalon lefelé is gyorsabban vágatnak, mint a háridzsiták sík terepen. A töröknek négy szeme van, kettő elől, kettő hátul. Ha a harcban megfordulnak, az „veszélyes, mint a halálos mérég”, mivel hátrafelé is ugyanolyan pontosan célba találnak, de lasszóikkal is elfoghatják ellenségeiket. Portyáikra 2-3 íjat visznek magukkal, a hozzávaló íjhúrokkal; rendkívül kitartóak a hosszú, nyeregben töltött utakon vagy az éjjeli meneteken, több időt töltenek a nyeregben, mint földön. Tapasztaltak az állatorvoslásban is, jól tudják hogyan kell lovaikat már csikókortól fogva felkészíteni az elvégzendő feladatokra. Ha úton vannak, kancájuk és csikóik követik őket; ha nincs enni-valójuk, lovuk vérért fogyasztják, ha szomjasak, kancatejet isznak, ha pihentetni akarják hátasukat, átszállnak vezetéklovukra, úgy, hogy nem szállnak le a földre.³⁴ Ló és lovas egyaránt kevés táplálékkal beéri; portyáikra csak a legjobb lovaikat viszik magukkal, de még azok a lovaik is, melyeket halára futtatnak a felkészítés során, jobbak a háridzsiták lovainál vagy a tohárisztáni lovaknál. A török egyszerre lovas és lovász, állatorvos, lótenyésztő és ló kiképző egyszerre. Ha a sereggel együtt vonulnak, míg az 10 mérföldet halad, a törökök 20-at, mivel kitérnek jobbra-balra, hegynek föl, völgybe le, miközben vadászszákmány után kutatnak, mindenre nyilaznak, ami mozog vagy repül. Hosszú és fárasztó menet után, vagy mikor hőség vagy fagy annyira gyötri a csapatokat, hogy csak pihenőre vágynak, a törökök, bár kétszer annyit mentek, mint a többiek, ha meglátnak egy vadszamarat vagy gazellát, mindjárt utána vetik magukat, mintha csak akkor kezdődne az út. A vízmosásnál, ahol az emberek összetömörülnek, csak átugratnak, a meredek hegyi ösvényen kanyargás helyett átvágnak a hegyoldalon. A különböző elemekből összeállított seregekben viszályok lehetnek a csapatok között (gyalogosok és lovasok között), de a törököknél ismeretlen a megosztott felelősség a csapatok között és az ebből fakadó rivalizálás, irigység és a felelősség kerülése. Ők, ha hadrendbe állnak, és gyenge pontot találnak az ellenség soraiban, azt támadják meg haladék nélkül, ha ilyet nem találnak, elvonulnak; akárhogy döntenek, azt közösen, ellenkezés nélkül végrehajtják. Amit elhatároztak, azt be is végzik, egymás közötti nézeteltéréseik nagyon ritkák. Al-Mamún kalifa elismerte Humajd igazát, akárcsak Táhír ibn Huszajn is.³⁵ A törökök a háborúban állandóan cselekre töreksenek; nehéz őket üldözni, és kevés szákmányt lehet tőlük szerezni. Úgy tekintik ellenfelüket mint szákmányt, magukat pedig ragadozó hiúznak. Ha nincs szüksége pihenésre, nem alszik, de ha alszik, félig éber. Egyszer al-Mamún egy hadjáraton kétszáz lovasát állította fel egy út két szélére, a déli hőségben, száz törököt az egyik oldalra, száz másféle lovasat a másikra. Mikor a kalifa késve megérkezett, a törökök, 3-4 kivételével, mind a nyeregben várakoztak, a többi lovas viszont 3-4 kivételével, mind a földön ült. Al-Dzsáhid egyszer Bagdadban látta, hogy

³³ *al-Dzsáhid* 662–665. o.

³⁴ Uo. 663–668. o.

³⁵ Uo. 668–673. o.

néhány lovas egy elszabadult lovat próbál telivéreken ülve befogni, de hiába. Egy török közember vetődött arra, apró sztyepei lovon ülve, melyet a többiek csak gebének tartotak,³⁶ majd maga is a ló után eredt. Az egyik lovas gúnyolta is, hogy ő is kicsi és gyenge mint a lova, mégis be akar fogni egy telivért, de mielőtt befejezte volna, a török már jött is visszafelé a kóbor jószággal, átadta a gazdájának, majd ment a dolga után, köszönetet vagy dicséretet sem várva érte. A törökök érdeklődése a lovaglás, vadászat, portyázás, harc iránt nyilvánul meg, ezekben egyedülállóan elmélyült tudással bírnak, mint a régi görögök a tudományok terén.³⁷ Látható, hogy a szerző mennyire értékelte a törökök képességeit, melyek a nomád életmódjukból származtak; kevés negatív vonásuk közé tartozott a zsákmány iránti olthatatlan vágyuk, a szabad kóborlás szeretete.³⁸

A törökök közül többen is al-Mutaszim bizalmas emberei közé tartoztak, mint Abu Dzsafar Asnasz, aki 818-ban megmentette az életét egy észak-iraki háridzsita lázadás során, 830-ban Babek ellen harcolt, 832-ben az egyiptomi felkelők ellen; Ajtakh al-Khazari („holdhoz hasonló” török nevének jelentése) eredetileg konyhai szolgálta volt, de végül a kalifa gárdájába emelkedett; Buga al-Kabir al-Mutaszim sógora lett, szintén kazár származású volt, 862-es haláláig ugyancsak befolyásos személy maradt; Vaszif, akit már Bagdadban vásárolt al-Mutaszim (maga a név is „szolgát” jelentett a középkori iszlámban). A törökök nagyrészt Közép-Ázsiából származtak, jórészt Szamarkandon, a híres rabszolga-kereskedelmi központon keresztül jutottak a kalifa szolgálatába.³⁹ De sokan voltak, akik önként álltak be (mint valószínűleg a kazárok), vagy fogságból jutottak ide. Abdallah ibn Táhir kormányzósága idején (830–845) kétezer oguz foglyot 600 000 dirhemért adott el, utóda al-Mutavakkil kalifának (842–861) kétszáz foglyot adományozott. A katonai szolgálak (gulámok) alkalmazása a törzsi hadviselésről a hivatásosra, a harcosból a katonára való áttérés folyamatának tekinthető.⁴⁰

Belső-Ázsia török népei ebben az időben az alábbiak voltak (nyugatról keletre): a besenyők a Volga és az Aral-tó között éltek, tőlük keletre a Szír-Darja alsó és középső folyásánál az oguzok, ezektől keletebbre, körülbelül a mai Csimkenttől (Kazahsztán) az Isszik-kul vidékéig a karlukok. Utóbbiak már gyakori szereplők voltak a muszlimok háborúiban: 751-ben velük együtt győzték le a kínaiakat a talaszi csatában, ami után az arab hódítást már semmilyen külső hatalom sem akadályozta tovább. Az oguzoktól és a karlukoktól északra a Délkelet-Uráltól a Balhas-tó északi partjáig terjedt a kimek törzsszövetség területe, de központjuk az Irtis mentén volt.⁴¹ A sztyeppevidéket nem érintette az arab terjeszkedés, az új hódítók a földművelésre alkalmas területeken, az oázisvárosokban és határerőd-

³⁶ Kennedy: i. m. 123. o. az arab kifejezés a lóra faras, míg a törökére: bardhūn, ami gebét is jelent, de itt inkább az igénytelenebb, pónihoz hasonló hátsra vonatkozik.

³⁷ *al-Dzsáhid* 674–685. o.

³⁸ Uo. 670., 678. o.

³⁹ Mint a tokuzoguz (ujgur) származású Tulun, Ahmed ibn Tulun apja, akit Nuh ibn Aszad, Buhara kormányzója, még 816-ban küldött al-Mamún kalifa szolgálatába. Pipes, Daniel: *Slave Soldiers and Islam. The Genesis of a Military System*. New Haven–London, 1981. 212. o.

⁴⁰ Pipes: i. m. 148–154. o.

⁴¹ Erdélyi István: *A Bajkáltól a Balatonig. Régészeti adatok a töröknyelvű népek történetéhez*. Budapest, 1997. 105., 111., 121., 151., 153. o.; *The Cambridge History of Early Inner Asia*. (Ed. Denis Sinor.) Cambridge, 1990. (a továbbiakban CHEIA) 348. o.; Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története*. Budapest, 2003. 86., 104., 106. o.

jeikben (ribátok) telepedtek meg. A helyi népesség vallási sokfélesége megmaradt, az iszlamizálás a megmaradt helyi uralkodói rétegekben indult meg a Folyóntúl területén⁴². A sztyeppei törzseknél az iszlám terjedése egyelőre elhanyagolható volt, de azzal, hogy az arabok megszerezték a horászáni régiót, átvették a régi Irán szerepét, melynek civilizációja hagyományosan hatással volt a nomád világra, így az iszlám is kezdett híveket szerezni közöttük. A nomádok általában toleránsak voltak a különféle helyi vallások iránt is, így az iszlámot is elfogadták, főleg ha politikai okuk is volt rá – az egymással viszálykodó törzsek vagy uralkodók így támogatást szerezhettek. Később pedig a muszlim közösséghez tartozás gazdasági-társadalmi előnyei is fontos mozgatóókat jelentettek. Az iszlamizálás folyamatát a kereskedők és a misztikus irányzathoz tartozó szúfik mozdították elő, akiknek karizmatikus személyiségeik hasonlóak voltak a nomád sámánokéhoz.⁴³

Az amorioni hadjárat

A kalifa terve szerint Afsin külön seregrésszel halad északra, Melitenén át Armeniakon-themába tör be, és onnan halad Ankyra felé, ahol aztán egyesül a két csoportban a Kilikiai-kapun át benyomuló főerőkkel, majd együtt haladnak a célul kijelölt Amorion felé.⁴⁴ Theophilos császárnak a nagyarányú invázió elől többen is a hagyományos kitérő módszert ajánlották: ürítsék ki a támadók útjába eső területeket és Amoriont is, ne szálljanak szembe a támadó arabokkal. A császár, aki Amoriontól háromnapos menetire, Dorylaionban tartózkodott, ezt azonban elutasította, erősítést küldött a városba, Aetios anatólikoni strategos vezetésével, maga pedig a perzsákkal, a tagmatával és az összegyűjtött thema-csapatokkal Charsianonba ment, a Halys (Kizilirmak) jobb partjára,⁴⁵ hogy onnan támadja meg a kiürített Kappadokia területén legyengülve átvonuló muszlim csapatokat.

Al-Mutaszim júniusban már Tarsusban volt, 19-én az előörs vezetője, Asnasz a Kilikiai-kapu bizánci oldalán állt, a kalifa 21-én követte. A jobb szárnyat Ajtakh, a balt Dzsafar ibn Dinar, a derékhadat Udzsajf ibn Anbasza, al-Mamún régi veteránja vezette.⁴⁶ Az előörs eljutott a Püspökretra (Mardzs al-Uszkuf), ahol három napig várt, míg a főerő az ostromgépekkel és a poggyással átkelt a Kilikiai-kapun. Asnasz egy éjjel 200 lovaszt küldött ki Amr al-Fargáni vezetésével felderítésre és abból a célból, hogy nyelvet fogja-

⁴² A táhíridák Bushangból (Heráttól nyugatra) származó, az „abbászida forradalomban” részt vevő, heftalita eredetű család voltak, a számánidák a szászánida Bahram Csobintól származtatták magukat, a balkhi Számán 738 előtt tért át az iszlámra; al-Mutaszim hadvezére, Afsin 822-ben tért át, miután összekülönbözött apjával, és vele szemben az al-Mamún által kiküldött Ahmed ibn Abi Khalidot támogatta – *Kmoskó* *V/2.* 85. o.; CHEIA 346–347. o.; *al-Baladhuri* 204–205. o.

⁴³ *Ismail*: i. m. 18–19. o.; CHEIA 353–354. o.; *Cahen*: i. m. 306–307. o.

⁴⁴ *Tabari* XXXIII. 98–99. o.; *Skylitzes* 108. o. A kalifa útvonalához még: *Bury, John Bagnell*: Mutasim's March through Cappadocia in A.D. 838. *JHS* XXIX/1909. 120–124. o. Barhebraeus 136. o. szerint al-Mutaszim 20 000 emberrel, Afsin 30 000 emberrel indult el.

⁴⁵ Talán Zoropassos közelébe, ahol híd is volt – *Bury, John Bagnell*: A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil I. (AD. 802–867) London, 1912. (a továbbiakban: ERE) 263–264. o.

⁴⁶ Harcolt a dél-iraki zutt népcsoport ellen, 829-ben az észak-iraki háridzsita lázadók ellen, és részt vett a kalifa Bizánc elleni hadjáratain is – *The Encyclopaedia of Islam. New Edition* Vol. X. (Ed. *Peri J. Bearman, Thierry Bianquis, Clifford Edmund Bosworth, Emeri J. van Donzel, Wolfhart P. Heinrichs.*) Leiden, 2000. 778. o.; *Tabari* XXXII. 182., 194. o., Szír írók 217. o.; *Kmoskó* *V/2.* 51., 81. o. – származási helye egy Szamarkand környékén levő falu volt.

nak. Koron felé haladtak, de senkit sem találtak, csak másnap, Doara felé haladva sikerült néhány foglyot ejteniük, részben a „királyi” seregből, részben a határvidékiek közül. Az egyik fogoly, egy koroni lovas elmondta, hogy a császár nem messze, a Halys mögött várakozik, a koroni parancsnok pedig a hegyekben áll és rájuk vár, hogy lesből támadhasson. További hír szerint a császár már Afsin ellen vonult Armeniakon felé, egy rokonát hagyta hátra a maradék sereg élén. Asnasz értesítette erről a kalifát, aki a vidéket jól ismerő futárokat küldött Afsinhoz, hogy erről értesítse, de egy sem ért el hozzá, pedig 10 000 dirhemet ígért annak, aki sikerrel jár.⁴⁷

Ezután a sereg újra elindult, Asnasz haladt elöl, a kalifa egynapi járásra követte, elértek és felégették a lakóitól elhagyott Nyssát.⁴⁸ Azonban élelmet sehogy sem tudtak szerezni, így Asnasz elkezdte kivégeztetni a foglyokat is. Ekkor ezek egyike elárulta, hogy tudja, hol vannak elrejtözve Ankyra elmenekült lakói, akiknél élelmet is lehet találni. Asnasz 500 lovast választott ki, kétféldes vad vágtaiba kezdett velük, majd akiknek a lova lemaradozott, azokat visszaküldte, a többit pedig Malik ibn Kajdar vezetésével, a fogoly irányítása mellett elindította a menedékhely felkutatására. A csapat este egy folyóvölgnél megpihent, ahol a lovakat is tudták legeltetni, majd éjszaka a hegyek közé mentek. Másnap itt megtalálták az elmenekült lakosokat valami sóbányában, sokukat elfogták, olyanokat is, akik már sebesültek voltak. Mikor őket erről kérdezték, kiderült, hogy a császár és Afsin csatájában szereztek azokat.⁴⁹

A dazimoni csata

Afsin közben szintén eljutott a bizánci területre, vele ment egy török különítmény, Omár ibn Abdallah (Amer), Melitené emírje és egy örmény segélyhad Vaspurakanból és Taronból Bagarat Bagratuni, a „fejedelmek fejedelme” vezetésével.⁵⁰ Dazimon mellett táboroztak le, az Iris-folyó déli partjánál. Theophilos értesült erről, és serege zömével⁵¹ ellene vonult, valószínűleg Zelán és Gaziurán át,⁵² a maradékot pedig hátrahagyta a Halysnél az Ankyrába vivő út ellenőrzésére. Serege az Anzen-hegynél táborozott le, nem messze Afsinétől; Manuel és Teophobos éjszakai támadást javasolt, de ezt a császár és a többi strategos elutasította.⁵³ Másnap hajnalban a bizánciak kezdték meg a támadást, kezdetben visszaszorították a muszlimokat, egyik szárnyukat szétszórták. A császár erő-

⁴⁷ *Tabari* XXXIII. 99–102. o. *Bury: Mutasim's March...* 122. o. szerint a kalifa seregének útvonala Kappadokián át lényegében egybeesett az al-Hordadbeh által ismert útiránnyal: *Kmoskó* VI. 109. o.

⁴⁸ *Tabari* XXXIII. 103/303. j.; ERE 266/2. jegyzet.

⁴⁹ *Tabari* XXXIII. 103–105. o.

⁵⁰ *Skylitzes* 108. o. és *Genesios* 80. o. szerint a sereg vezetője a kalifa fia volt, a törökök létszámát pedig tízezerre teszik, ami nyilván túlzás, összesen lehetnek talán ennyien a kalifa szolgálatában. *Haldon, John: The Byzantine Wars. Battles and campaigns of the Byzantine era.* Stroud, 2001. 80. o. Afsin egész seregét 20 000-re vagy kevesebbre becsüli. Szír írók 221. o. szerint al-Mutaszim az Amorion elleni hadjáratra 4000 törököt vitt magával. *Bury: Mutasim's march...* 120. o. szerint Arabissos–Tzemandos–Sebasteia útvonalon haladt előre.

⁵¹ *Skylitzes* 108. o. szerint a perzsákkal és nyugati és keleti themák csapataival, *Genesios* 80. o. szerint ezek mellett a tagmata, Manuel domestikos ton Scholon vezetésével ment vele; ERE 264/2. jegyzet szerint a serege 30 000 fős volt.

⁵² ERE 265. o.

⁵³ A két sereg nagysága nem derül ki a forrásokból, de *Skylitzes* 108. o. szerint inkább Afsin lehetett fölényben.

sítést vitt a másik szárnyra, azonban a középén és a másik szárnyon állók csak azt vették észre, hogy zászlója eltűnt. Ráadásul közben a törökök is beavatkoztak a harcba és nyílzáporaik megállították a bizánciak támadását. A csapatok a császár eltűnésére azt gondolták, hogy elesett, a nyílzáporok pedig megingatták soraikat, a hadrend felbomlott, majd általános futás kezdődött. Theophilos a perzsákkal és a tagmák csapataival az Anzen-hegyre húzódott, szerencséjére egy hirtelen jött zápor eláztatta a törökök íjhúrjait, így azok nem jelentettek újabb veszélyt. Éjszaka úgy tűnik, némely perzsák megpróbáltak egyezkedni, hogy átadják a császárt, cserébe pedig kegyelmet kapnak. Manuel ezért egy válogatott csapattal kitört és kimentette a császárt, ezután eljutottak Chiliokomonba, ahol több menekült strategossal és katonákkal találkozott a szétfutott seregből.⁵⁴

A vereség teljesen felborította Theophilos terveit, visszasietett a Halysnél hagyott segrészhez, de azt a megbízott parancsnok nem tudta együtt tartani és szétszéledt a vereség hírére. A tehetetlen parancsnokot az uralkodó kivégeztette, majd Ankyrába egy újabb megbízottal⁵⁵ küldött, de azt már elhagyta a lakossága és őrsége,⁵⁶ ezért Amorionba küldte tovább. Ezenkívül parancsot küldött az erődökbe, hogy a szétszéledt katonákat fogdossák össze, korbácsolják meg és küldjék az új gyülekezőhelyre.⁵⁷ A császár Dorylaionba ment (ez lehetett az újabb gyülekezőhely), azonban nem várt probléma szakadt a nyakába. Alighanem a vesztes csatából menekülők rémhíre nyomán Konstantinápolyban úgy tudták, hogy meghalt, így új uralkodót akartak választani. Erről mostohaanyja, Euphrosyne özvegy császárné értesítette, ezért sietve visszatért a székvárosba, hogy helyreállítsa a rendet.⁵⁸ Ezzel viszont végleg lehetetlenné vált a hadjárat folytatása, amit a hadsereg széthullása amúgy is kérdésessé tett. Követséget indított hát al-Mutaszimhoz, hogy pénzzel, ajándékokkal és ígéretekkel⁵⁹ rávegye a háború befejezésére, csakhogy a kalifa is ki akarta használni a számára előnyösen megváltozott helyzetet.

⁵⁴ Skylitzes 108–109. o., *Genesisios* 80–81. o.; Barhebraeus 136. o. szerint a csata kezdeti szakaszában az arabok 3000 embert veszítettek, a császár által a szárnyra vitt erősítés 2000 fő volt; *Tabari* XXXIII. 105–106. o.-nál a bizánci fogoly ismertetése szerint kezdetben megfutamították a muszlimokat, gyalogságukat levágták, de üldözés közben a hadrend szétesett, déltájban visszatért a lovasságuk és összekeveredve harcoltak a délután folyamán, a császárt pedig szem elől tévesztették. Ez utóbbi fordulat valószínűleg a törökök támadását jelentheti, de furcsa, hogy az arab történetíró nem említi a nyílzáporokat. ERE i. h. nem említi a perzsa árulást, talán okkal, mint később látni fogjuk. A csata leírásához: *Haldon*: i. m. 80–82.o.; *Kaegi, Walter Emil*: The Contribution of Archery to the Turkish Conquest of Anatolia. *Speculum*, 1964/39. 99–100. o. A csata napja valószínűleg július 22. lehetett.

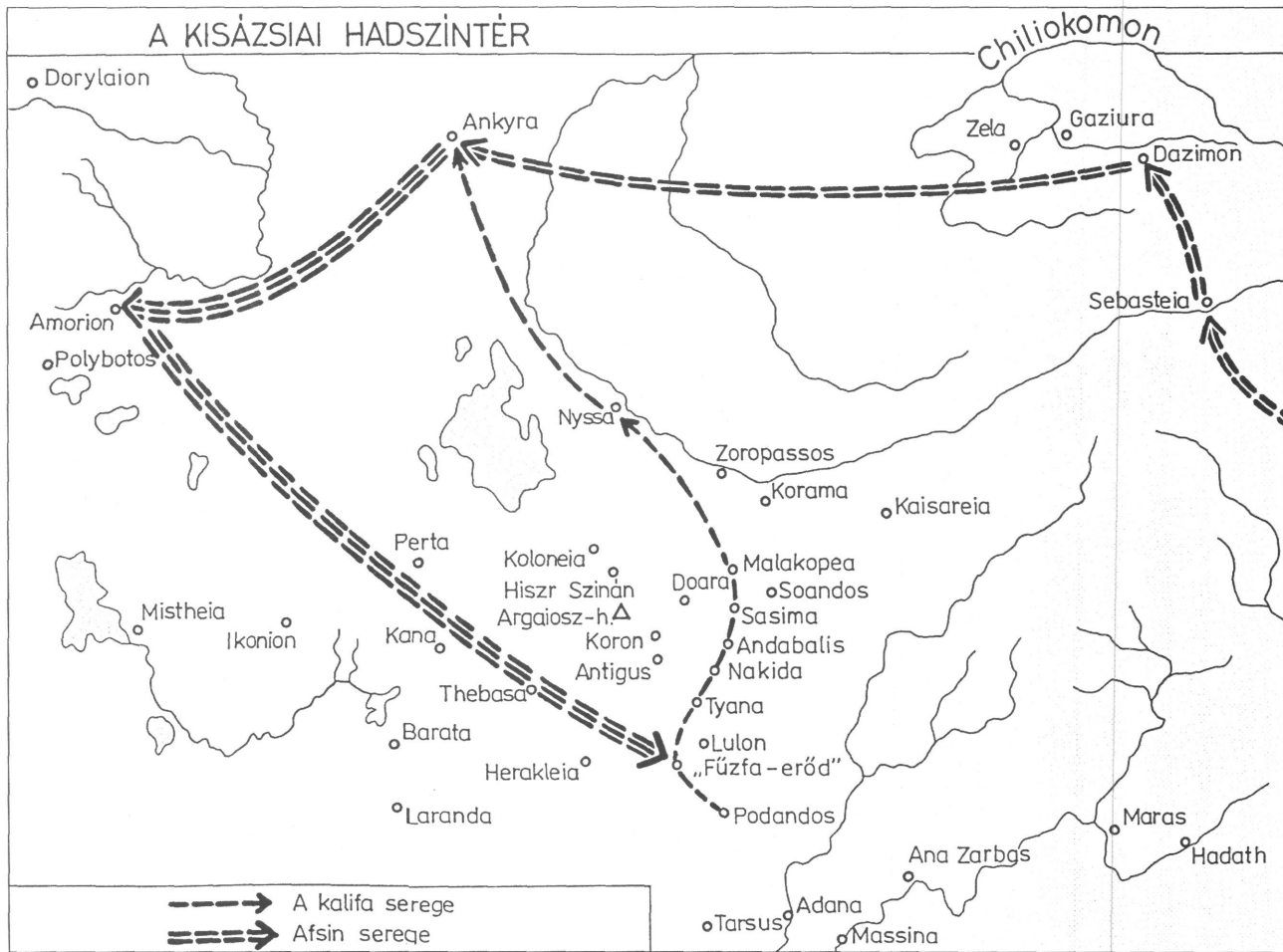
⁵⁵ ERE 266. o. 1. jegyzet Theodoros Kraterost.

⁵⁶ Eutykhios alexandriai pátriárka a X. században úgy tudta, hogy ostrommal vették be, de nyilván tévesen. – Európa és a Közel-Kelet IV–XV. század. Egyetemes történeti szövegyűjtemény, középkor. (Szerk. Sz. Jónás Ilona.) Budapest, 1971. 62. o.

⁵⁷ Constantine Porphyrogenitus – Three Treatises on Imperial Military Expeditions. (Introduction, ed., tr. and Commentary by *John F. Haldon*.) Wien, 1990. (a továbbiakban: Treatises) 85. o. szerint a császár hadjáratra készülve utasítsa a strategosokat, hogy a megadott csatlakozási ideig be nem vonult katonákat küldjék a sereg után, de miután az már elvonult, fogják el és börtönözzék be őket. Az értekezés szövege a VIII. századból, a Szír-dinasztia idejéből származik, így már a középbizánci időszakra jellemző fegyelmi hiányosságokra utal, melyek Theophilosnak is gondot okoztak.

⁵⁸ Barhebraeus i. h.; ERE 266. o.; *Haldon*: i. m. 82. o.; *Herrin, Judith*: Women in Purple. Rulers of Medieval Byzantium. London, 2001. 176–177. o.

⁵⁹ ERE 266. o. Felépti Szopezetrát, elengedi a foglyokat, a kegyetlenkedésben vétkeseket átadja neki.

Asnasz felderítői, a menekültektől megtudva a kedvező fordulatot, a foglyokat is hátrahagyva, csak a jószágokat magukkal hajtva tértek vissza parancsnokukhoz, aki ezután mindjárt bevonult az üres Ankyrába, ahová egy nap múlva megérkezett a kalifa is. Itt egyesültek aztán Afsin csapataival, pár napi pihenőt tartottak, majd elindultak a hétnapi menetre lévő Amorion felé. Három csoportban haladtak: Asnasz haladt elől a bal szárnyal, al-Mutaszim vezette a derékhadat, majd Afsin a jobb szárnyat; útközben felégették a falvakat. Asnasz ért először a város alá egy csütörtöki napon, attól két mérföldre táborozott le egy vízzel és bőséges legelővel rendelkező helyen; másnap megjött a kalifa, majd szombaton Afsin.⁶⁰ A kalifa nem fogadta a császár követeit, és hozzáfogott a város módszeres ostromához.⁶¹

Amorion komolyan megerősített hely volt: magas fal vette körül, melyen 44 bástya állt, továbbá mély, széles árok. Jó esélye volt tehát annak, hogy az amúgy is megerősített védősereg sokáig képes lesz kitartani. Volt azonban egy gyengéje az erődnek: egy helyen az esőzések alámesták a falat, melyet csak sietve építettek újjá (csak a külső része volt kőből, belül törmelék). Egy egykori muszlim fogoly, aki megkeresztelkedett és ide házasodott, elárulta a kalifának ezt a helyet. A hajtógépek hamarosan rést is ütöttek itt a falon, amit a védők farönkökkel pótoltak, de a lövések ezeket is hamarosan szétroncsolták. Aetios megértette a helyzet súlyosságát, és két hírnököt küldött a császárhoz, hogy beszámoljanak neki arról, hogy ha nem tudják őket megsegíteni, akkor kénytelen lesz embereivel kitörni a tarthatatlan helyről és megpróbálni eljutni hozzá. A hírvivőket azonban Amr al-Fargáni emberei elfogták, így a kalifa megtudta a levél tartalmát, foglyait pedig a falak előtt járátva tudatta a bentiekkel, hogy ne számítsanak külső segítségre. Továbbá éjszakára készültséget is elrendelt, ha a védők mégis megpróbálnának kitörni.⁶²

Az árok azonban így is problémát jelentett, ezért al-Mutaszim utasította a katonáit, hogy az élelmezésükre adott birkák bőrét tömjék ki földdel és ezekkel töltsék fel azt. Ostromtornyokat vagy mozgatható fedezékeket⁶³ is készítettek, hogy az árkon át a falat támadhassák. A kitömött bőrökkel feltöltötték ugyan az árkot, de a védők dobálása miatt csak egyenetlen felszínnel, így további földréteget kellett rátölteni. Mikor aztán a falhoz próbáltak jutni, a kerek belesüppedtek a bőrök közé, így ezeket az eszközöket fel kellett égetni. A falszakasz ledöntése utáni napon Asnasz csapatai indítottak támadást a rés ellen, de a szűk helyen nem tudtak előrejutni. A kalifa összevonta az eddig egyenletesen szétesztott nehéz hajtógépeket, és így kibővítették a rést, melyet másnap Afsin csapatai rohamoztak meg és

⁶⁰ *Tabari* XXXIII. 106–108. o.; *Haldon*: i. m. 82. o. szerint július 27-én érték el Ankyrát, majd augusztus első napjaiban érték el Amoriont; *Harrison, R. Martin*: Amorium 1988. The First Preliminary Excavations. AS 1989/XXXIX. 167. o. szerint Amoriontól északra 2 mérföldre ma is források és jó legelőterület található. A város helyére: uő, *Amorium* 1987. A Preliminary Survey. AS. 1988/XXXIII. 175. o. – a mai Hisarköy falu helyén állt, 12 km-re Emirdagtól keletre, 70 km-re Afyontól északkeletre. A várost egyébként nem első ízben érte ekkor arab támadás: 646, 666, 669, 708, 716 és 778-ban is elérték a muszlimok.

⁶¹ *Skylitzes* 110–111. o.; *Genesisios* 77–78. o., *Tabari* XXXIII. 107. o. 308. jegyzet, 117. o.

⁶² *Tabari* XXXIII. 108–110. o., *Eutychios* i. h. szerint Jób antiochiai pátriárkát is magával vitte a hadjáratra a kalifa, aki maga is felszólította a védőket, hogy hódoljanak meg és fizessenek fejadót, de hasztalan. *Barhebraeus* 137. o. szerint kőhajtó gépekkel lötték a bentieket, viszont a falakat fúró támadókat bőrrel fedett favázis fedezékeik csak kevésbé oltalmazták, három napon belül mindkét fél ezeket veszített emberei közül.

⁶³ Mint a latin *testudo* – *Kennedy*: i. m. 134. o. ez utóbbit valószínűsíti.

sikerült is előbbre jutniuk. Harmadnap Ajtakh a kalifa csapatait (törökök és „magariba” – egyiptomi arabok) vezette rohamra. Közben a rést őrző bizánci tiszt, Boiditzes látta, hogy csapatai kifáradtak az éjjel-nappal tartó harcban, segítséget pedig nem kapott, ezért megpróbált egyezkedni a kalifával, hogy szabad elvonulásért cserébe feladják a várost. Amíg tárgyalt, fegyvernagyot parancsolt embereinek, a muszlimok azonban ezt kihasználva betörték Amorionba a résen át. A védők egy része egy templomba húzódott, amelyet rájuk gyújtottak; a lakosságot megtizedelték a roham során, a várost felégették. Aetios, sok más tisztviselővel együtt fogságba esett.⁶⁴ Al-Mutaszim a foglyok közül kiválogatta az előkelőket, a zsákmányt felosztotta a csapatok között, majd visszaindult Tarsus felé. A bizánci követeket csak ekkor küldte vissza Theophiloszhoz, hogy beszámoljanak neki győzelméről.⁶⁵ A császár nagy összegeket ajánlott fel a foglyokért cserébe, de hiába.⁶⁶ A sereg a Vádi al-Dzsaunon (csak arab nevét ismerjük) keresztül vonult,⁶⁷ ahol sok közrendű foglyot kivégeztek részben szökések, részben a vízhiány miatt, végül akár 6000-t is. A víztelen terepen haladva⁶⁸ a foglyokon kívül sok ember és állat is elpusztult,⁶⁹ míg végül elérték a Kilikiai-kapu előterében levő Fűzfa-erődöt (Hiszn al-Szafszaf, csak az arab nevét ismerjük). Idáig Asnasz vezette a jobb szárnyat, Afsin a balt, a szoroson való átkelés közben a hátvédet Asnasz vezette, a kalifa csapatainak hátvédét Buga al-Kabír.⁷⁰ A foglyokat nem sikerült kiváltania a császárnak, és miután nem voltak hajlandók áttérni az iszlámra, 845-ben 42-t kivégeztek közülük Szamarrában. Az ortodox egyház ezután mint „az amorioni negyvenkét mártírt” tisztelte őket.⁷¹

⁶⁴ *Tabari* XXXIII. 111–116. o.; a bizánci források – *Genesios* 78. o., *Skylitzes* 111. o. – rövidebben írják le a város elesését és Boiditzest egyszerűen árulónak tartják. Barhebaeus 137. o. tovább árnyalja a képet: a romlott falszakasz ellen koncentrált hadigépek két nap után ütöttek rést azon, a támadókat azonban visszaverték a védők, de szabad elvonulást akartak elérni maguknak, amit Theophilos engedélyezett is (eszerint vagy sikerült üzenetet küldeni, vagy ez végszükség esetére előre jóvá volt hagyva), de a kalifa, aki nagyon sok embert veszített, nem. A város követségéből (a püspök és három nemes) „Bodin” azonban biztosítékot kért tőle a saját embereire, cserébe a város feladásáért, és azután hagyta, hogy a muszlimok betörjenek a városba. A város bevételének napja augusztus 12. vagy 13. lehetett, bár a pontos kronológia nehezen megállapítható lásd ERE 267. o. 1. jegyzet. *Harrison: Amorium* 1987. 179. o. szerint a város délnyugati részén lehetett a töltés és a rés.

⁶⁵ *Barhebraeus* 138. o. szerint azt követelte a császártól, hogy a foglyok elengedése mellett Theophobost és Manuelt is szolgáltassa ki neki.

⁶⁶ *Skylitzes* 112. o. szerint 24 kentenarion aranyat, *Genesios* 79. o. szerint 200 kentenariont ajánlott fel, de a kalifa 1000 kentenariont követelt, ami szerinte fedezte volna a hadjáratra fordított költségeit, ám ez teljesíthetetlenül magas összeget jelentett: 1 kentenarion = 100 litra (font), 1 litra = 72 nomizma (aranypénn), 1 nomizma = kb. 4,43 g. 1000 kentenarion tehát csaknem 3,2 tonna aranyat jelentett volna.

⁶⁷ *Tabula Imperii Byzantini* 4. Galatien und Lykaonien von *Klaus Belke*. Wien, 1984. (a továbbiakban: TIB 4.) 212., 242–243. o. szerint Amoriontól kb. 24 km-re levő völgy.

⁶⁸ Al-Mutaszim visszautjának pontos állomásait nem ismerjük, de valószínűleg a mai Tuz Gölütől nyugat-délnyugatra, talán az arabok által ismert azon útvonalon, mely a Kilikiai kaputól Kanán és Pertán át vezetett Amorion felé: TIB 4. 185. o. Kana a mai Boz Dag keleti végénél, 213. o. Perta Konyától 58 km-re északkeletre fekszik.

⁶⁹ *Tabari* XXXIII. 118–119. o.

⁷⁰ *Tabari* XXXIII. 126–127. o.; TIB 2. 268. o.

⁷¹ ERE 271. o.; *Skylitzes* 108. o., *Herrin*: i. m. 177. o.; *Tabari* XXXIII. 177. o. szerint Aetios már A. H. 224-ben (838. november 23–839. november 11.) halott volt, talán a visszatérés után végezték ki.

Lehetséges, hogy a kalifa Amorion bevétele után Konstantinápoly ellen is akart vonulni,⁷² sietős visszatérése így különösnek tűnik. A visszavonulás során lezajlott események talán megmagyarázzák ezt. Még az amorioni zsákmány elosztásánál verekedés tört ki a csapatok között, de a rendet gyorsan helyreállították. Az eset, mint hamarosan kiderült, a hadseregen belüli összeesküvés része volt, melyben alighanem a régi (horászáni és folyóntúli) tisztek vettek részt és el akarták tenni láb alól al-Mutaszimot. Udzsajf már az odaúton megpróbálta rábeszélni al-Abbászt, hogy még a szoroson való átkelés során végezzenek vele, de al-Mamún fia ezt elutasította. Bizalmasa, al-Harisz al-Szamarkandi viszont több tisztet is megnyert az összeesküvésnek. Úgy tervezték, hogy az amorioni zsákmány elosztásánál híveik segítségével összevesztik a csapatokat, majd a fosztogatás megakadályozására siető kalifát megölik. De al-Abbász ezúttal is tétlen maradt, így a kalifa gyorsan rendet csinált.⁷³ Később Amr al-Fargáni és Ahmed ibn al-Khalil, akik Asnasz parancsnoksága alá tartoztak, de rossz viszonyban voltak felettesükkel, engedetlenségük miatt őrizet alá kerültek. Amr egy fiatal rokona, aki tudott a merényletkísérletről elmondta azt al-Mutaszimnak, Amr viszont mindent tagadott. Elérték a Kilikiai-kaput, amikor Ahmed is elmondott mindent, amit tudott, ezután al-Hariszt is lefogták, aki aztán szervezőként minden részletet és résztvevőt feladott. Őt azonban ezután elengedték, és a vétkes tisztek ellen sem tettek még semmit, mivel olyan sokról volt szó. Al-Abbászt viszont lefogták, ezután ő is mindent bevallott, majd a tiszteket is sorban őrizet alá helyezték. Al-Abbászt Manbidzban csak sós étellel látták el, itallal viszont nem, míg csak meg nem halt, a tisztek is mind halállal lakoltak, fergánaiak és törökök is.⁷⁴ Ilyen kurtán-furcsán ért véget a kalifa hadjárata, mely tulajdonképp az első alkalom volt, hogy a két uralkodó egymás ellen vonult fel.

Amorion után

Nem tudni, hogy Theophilos mikor értesült a kalifa seregében zajló eseményekről, de aligha használhatta volna ki azokat, mivel a haláláról szóló rémhíreknek újabb kellemetlen következményei voltak. Úgy tűnik, felmerült, hogy Theophobost állítsák a helyére és ezért felelősségre akarta vonni az amúgy ártatlan perzsát, aki erre Amastrisba menekült családjával együtt. Emberei is utánamentek, majd amikor császári flotta érkezett ide, hogy elfogja, Sinopéba mentek tovább, ahol aztán akarata ellenére csakugyan császárrá kiáltották ki vezérüket. Theophobos érezte, hogy ennek csak rossz vége lehet, ezért titokban beszámolt a császárnak arról, hogy ártatlan és csapatait sem lázadó szándék vezette. Theophilosnak nem hiányzott az, hogy elveszítse szinte az egyetlen megmaradt ütőképes seregét (ez is arra vall, hogy dazimoni „árulásuk” csak utólagos költés), ezért

⁷² von Sivers: i. m. 79. Jakubi alapján véli ezt; *Tabari* XXXIII. 119. o. szerint az egész hadjárata 55 napig tartott.

⁷³ *Tabari* XXXIII. 122–123. o.

⁷⁴ *Barhebraeus* 138. o. szerint az összeesküvést egy nesztoriánus orvos fedte fel a kalifának; *Tabari* XXXIII. 126–133., 133. o. 371. jegyzet szerint a hadjáraton részt vett tisztek közül különböző helyeken és módokon, hetvenet öltek meg.

maga is odament és sikertült leszerelni a lázadást. De azért biztos, ami biztos, a perzsa sereget – állítólag 30 000 fő – kétezres csoportokban szétosztották a themák között.⁷⁵

A hadsereg teljesítménye komoly csalódást okozott a császárnak, bár szerencsére a vereséget nem követte olyan katonai zavargás, ami akár hatalomváltást is eredményezhetett volna.⁷⁶ Azonban a dazimoni vereség és a haderő azt követő széthullása jól mutatta a súlyos fegyelmi hiányosságokat. A kalifa hivatásosabb jellegű hadserege egyértelmű fölényben volt a milíciaszzerű thema-csapatokkal szemben. A sereget jobban a központi hatalomhoz kellett kapcsolni, ha ütőképes erőt akartak belőle kovácsolni. Megnövelte fizetésüket,⁷⁷ a határvidéki átjáróknál pedig három kleisurát (Seleukia, Kappadokia, Charsianon) hozott létre, hogy ezeket önálló parancsnokság felügyelje arab támadás esetére. A zsoldemelés magában is javította a katonák morálját, és egyúttal a jobb felszereltséghez is hozzájárult, hiszen azok saját jövedelmükből biztosították lovukat, felszerelésüket, ellátmányukat. A perzsák szétosztása is a védelem erőinek növelését és javítását célozta egyszerűen.

Mindent összevetve, Theophilus maga is nagyban vagy döntő mértékben járult hozzá az amorioni katasztrófához. Ha a hadjárat elején javasolt kitérő stratégiát⁷⁸ választja, azal megfoszthatta volna al-Mutaszimot egy nagy és látványos győzelemtől. Anatólia ugyan így is súlyos károkat szenvedett volna, de ez egy ilyen nagy invázió esetén még elfogadható lett volna. Konstantinápoly szemszögéből ugyanis a félsziget nyugati része volt igazán fontos, a fennsík lényegében ütközőzóna-szerepet töltött be.⁷⁹ Kisázsia lényegében három övezetre oszlott az arab támadások idején: egy külső határsáv, melyet rendszeres támadások értek, erődjei többször is gazdát cseréltek; egy belső övezet – lényegében az Anatóliai-fennsík –, ahol a támadások ellen már komolyabb erőket is bevettek és az összecsapások nagy része lezajlott; végül a harmadik – nagyjából a félsziget nyugati harmada, az Égei-tengerbe ömlő folyóvölgyek és Konstantinápoly előtere –, mely a birodalom gazdasági és emberi erőforrásainak zömét adta.⁸⁰ Nagy, nyílt ütközetekre a fennsík nyugati peremén került sor a leggyakrabban, de ekkor is leginkább úgy,

⁷⁵ *Skylitzes* 106–107. o., *Genesios* 71.73. o. – a létszámok nem biztos, hogy pontosak. A császár amúgy elég gyakran természet lehetett: korábban Alexios Musele-t, Szicília strategosát, egyben vejét, árulás hamis vádjá miatt hívták vissza 837-ben; röviddel trónra lépése után pedig Manuel is összeesküvés vádjá miatt menekült a kalifátus területére. – *Skylitzes* 96. o., *Szír írók* 217. o., *Kaegi, Walter Emil*: Byzantine Military unrest 471–843. An Interpretation. Amsterdam, 1981. 252. o. Theophoboszhoz és a perzsa lázadáshoz uo. 253–254. o.; *Rosser, John*: Theophilus' Khurramite Policy and its Finale: The Revolt of Theophobus' Persian Troops in 838. *Byzantina*, 1974/6. 269–271. o.

⁷⁶ Pedig ez több esetben is előfordult, mint a Krum bolgár kán elleni vereségek (811, 813) után, vagy a 782-es nagy arab támadás során tanúsított engedetlenség (Tatzates átállása – lásd alább) is Eiréné császárnéknak a régi, képromboláspárti tisztikar lecserélése miatt következett be. – *Kaegi*: Some... 49–50. o.; *Treadgold, Warren*: The Byzantine Revival 780–842. Stanford, 1988. 349–351. o.

⁷⁷ 6-ről 12 nomismára évente – *Treadgold*: i. m. 352. o. szerint.

⁷⁸ *Skylitzes* 107. o.

⁷⁹ *Whittow*: i. m. 178–179. o.

⁸⁰ *Lilie, Ralph-Johannes*: Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber. Studien zur Strukturwandlung des byzantinischen Staates im 7. und 8. Jhd. München, 1976. 339–360. o. A fennsík állapotára utal egy sírkő, mely a Karadag-hg.-ben maradt fenn a bizánci korból – „Itt nyugszik Philaretos, Akylas fia, meghalt a háborúban, május 13-án, a negyedik indikcióban.” A felirat talán 750–770 közötti lásd *Ramsay, William Mitchell-Bell, Gertrude*: The Thousand and One Churches. London, 1919. 545–546. o. A datálás általánosságá és a „háború” közönséges eseményként említése arra utal, hogy az rendszeres eseménynek számított. – Lásd *Haldon, John*: Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204. London, 1999. 256. o. (Bár ő inkább a VIII–X. század közötti időszakra datálja – 361. o.79. jegyzet.)

hogy az itt összpontosított csapatok jókora túlerejével próbálták összeroppantani a támadók kisebb csoportosítását. Ennek példája a 740-es akroinoni ütközet, mikor a támadó arab erők zöme, Szuléjmán vezetésével (állítólag 60 000 fő) Kappadokiát dúlta fel, majd sok fogollyal és nagy zsákmánnyal távozott. Egy kisebb rész (20 000 fő) „Melich” és „Batal” (Malik ibn Suajb, Melitené emírje és Abdallah al-Battal) vezetésével továbbvont nyugat felé, azonban III. Leó és Konstantin Akroinonnál 740 májusában szétverte a sereget, melynek két vezére is elesett.⁸¹ 781/82-ben egy nagyarányú invázió során a támadók egy része Thrakesion themába tört be, a többiek a Boszporusz felé haladtak tovább. Egy részük hátramaradt Nakoleia ostromára, a többi, az akkor még trónörökös Harun ar-Rasid vezetésével Nikomédia közelébe jutott. Csakhogy a bizánciak Niko mediától keletre a tagmák és más csapatok összevonásával elzárták az arabok útját. A fiatal Harunt csak a bizánciak közötti viszály mentette meg – a bukellarioni strategos, Tatzates átállt, majd a bizánci tárgyalókövetséget elfogták, és sikerült hároméves fegyverszünetet és jókora adót kicsikarnia. Viszont az egyezség szerint vezetőket és piacokat is kellett biztosítani számára a nehéz és veszélyes visszaúton, ami azt jelzi, hogy az ő pozíciója is veszélyes volt. A bizánciak ezzel mindenesetre a legnagyobb lehetséges sikerüket hagyták veszni széthúzásuk miatt.⁸²

Hasonló példa még a 863-as arab hadjárat, mikor Kappadokiába törtek be, majd a sereg egy része Omár melitenéi emír vezetésével széltében átvágott Anatólián, kifosztotta Amisost, majd ezután nyugat felé haladt tovább és átkelt a Halys folyón. Ezzel aztán magára rántotta szinte a teljes mozgósítható bizánci haderőt, mely aztán a porsoni csatában vezérével együtt megsemmisítette az arab sereget (863. szeptember 3.).⁸³ Ezekből a példákban látható, hogy egyáltalán nem lett volna elkerülhetetlen már a fennsík keleti szélén, Dazimonnál csatát vállalni egy olyan ellenféllel, melyet még nem fárasztott ki a kiürített területen való előrenyomulás, és amellyel szemben aligha voltak kielégítő túlerőben. A törökök által alkalmazott lovasíjász taktikára pedig egyáltalán nem voltak felkészülve, főleg a themák csapatai, amelyek ezt hírből sem ismerték,⁸⁴ bár a perzsák még Babek mellett, szintén Afsin ellen harcolva találkozhattak törökökkel, a tagmák legénysége pedig Theophilos szolgálatában álló törökökkel Konstantinápolyban.⁸⁵

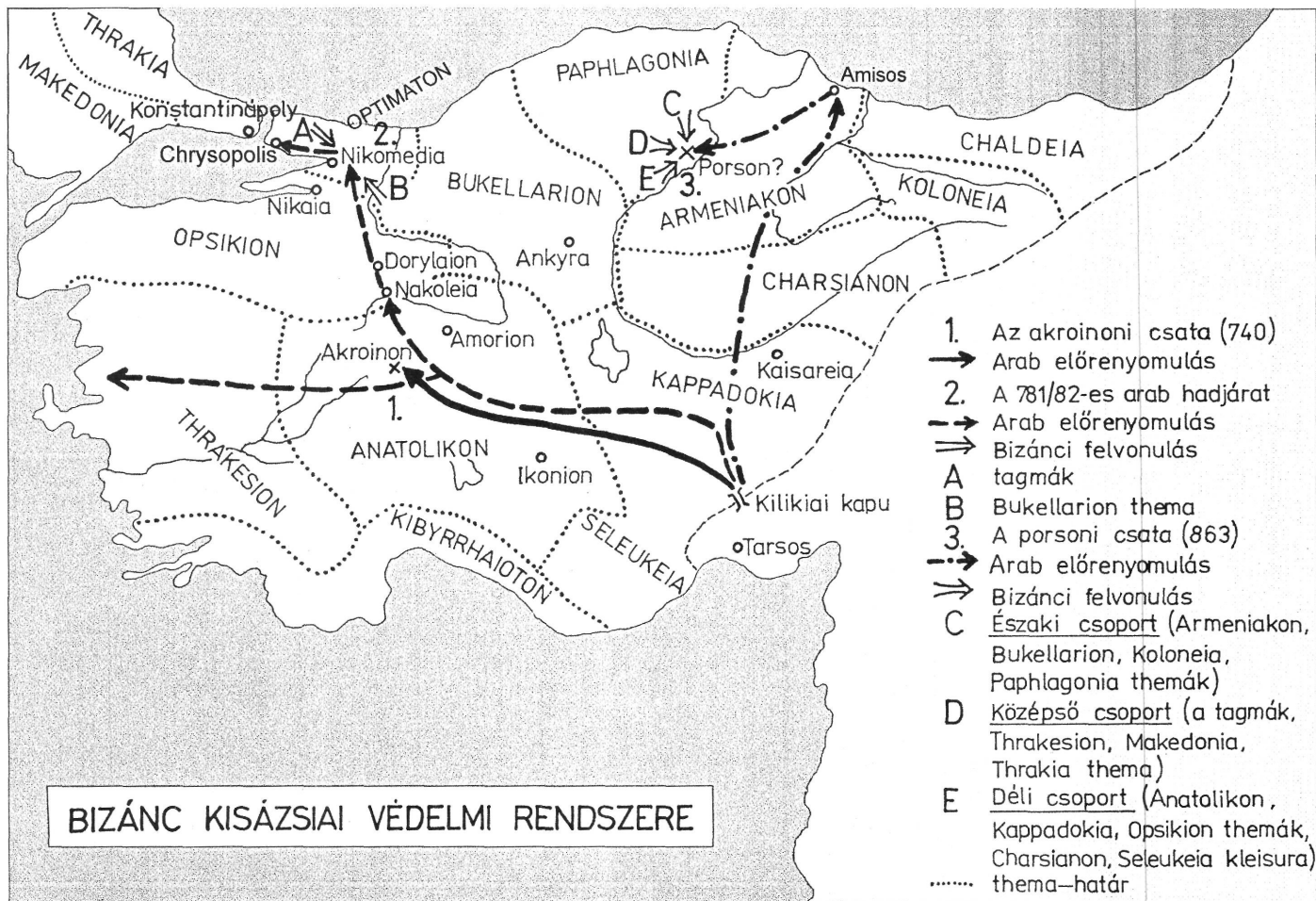
⁸¹ The Chronicle of *Theophanes Confessor*. Byzantine and Near Eastern History A.D. 284–813. (Tr. with Introduction and Commentary by Cyril Mango and Roger Scott with the assistance of Geoffrey Greatrex.) Oxford, 1997. (a továbbiakban: *Theophanes*) 571. o.

⁸² *Theophanes* 629. o.; Trittle, Lawrence A.: Tatzates' Flight and the Byzantine-Arab Peace Treaty of 782. *Byzantion*, 1977/XLVII. 279–300. o.

⁸³ *Skylitzes* 134–135. o.; *Genesios* 102–103. o., The History of *al-Tabari*. Vol. XXXV. The Crisis of the Abbasid Caliphate. The Caliphates of al-Mustain and al-Mutazz A.D. 862–869/AH. 248–255. (Tr. George Saliba.) Albany, 1985. 9. o.; *Haldon: The Byzantine Wars...* 83–85. o., *Huxley, George: The Emperor Michael III. and the battle of Bishop's Meadow* (A.D. 863) GRBS 1975/16/1. 443–445. o.

⁸⁴ *Kaegi: The Contribution ...* 99–101.; Maurice's *Strategikon*. Handbook of Byzantine Military Strategy. (Tr. George T. Dennis.) Philadelphia, 1984. (a továbbiakban: *Strategikon*) 67. o. szerint ismeretlen ellenséggel szemben óvatosan kell eljárni, előbb csatározással ki kell ismerni őket.

⁸⁵ *Kmoskó* VI. 85. o.

A kitérő stratégia alkalmazása a bizánci hadművészet jellemző vonása volt.⁸⁶ A harc halogatása addig, amíg az ellenség el nem vonul, a takarmány és élelem elpusztítása azt célozta, hogy az ellenséget a víz- és élelemhiány, betegségek győzzék le közvetett módon. Viszont a saját csapatok, a lakosság és nyájaik (a gazdasági erőforrások) épségben maradnak a kitérő stratégia miatt, vagy legalább kis károkat szenvednek.⁸⁷ Mint al-Tabari leírásából kiderül, a néptelen területen való áthaladás komoly gondokat okozott a kalifa seregének.⁸⁸ A terület kiürítése, a támadók zaklatásával együtt, jelentősen megnehezítette volna a dolgukat, és az ütközet elkerülésével Theophilos megmenekülhetett volna a súlyos vereséggel járó következményektől. Ennek egy régebbi példája a 778-as arab támadás, mikor IV. Leó arra utasította a strategosokat, hogy kerüljék el a nyílt csatákat a támadókkal, viszont az erődöket lássák el őrséggel és a szükségeseikkel, továbbá mindegyik 3000 válogatott lovast küldjön ki, hogy zaklassák és kövessék az arabokat, hogy azok ne tudjanak fosztogató portyákra vonulni, továbbá az útjukban pusztítsák el a takarmányt és az ellátmányt. A muszlimok eljutottak Dorylaionig, tizenöt napig ostromolták, de elfogytak a készleteik és az élelemhiány miatt sok lovuk elpusztult. Ezért elvonultak Amorion alá, de mivel az jól megerősített hely volt, jól felszerelve, egy nap után innen is eredménytelenül távoztak.⁸⁹ A császár halálhíre által keltett zavar is elkerülhető lett volna, ha Konstantinápolyban egy császári megbízott ügyel arra, hogy ne terjesszenek rémhíreket.⁹⁰

A kiürítés a strategosok feladata volt az ellenséges támadás útjába eső területen, neki kellett felügyelnie, hogy a lakosságot erődökbe kísérjék.⁹¹ A *De velitatione* szerint (mely értekezés a X. század közepén íródott, de a korábbi évszázadok tapasztalatai alapján) a fel-

⁸⁶ Strategikon 65. o. Az elérendő cél az, hogy cselekkel győzzék le az ellenséget, nem szemtől-szemben, nyílt ütközetben, ami kockázatos és komoly bajt okozhat; rendkívüli szükséghelyzet esetén kívül az ilyen győzelem drága és csak üres dicsőséget hozhat. Egyébként egy VI. századi értekezés szerint, ha nem képesek a háború folytatására, jobb, ha békét kötnek, még ha az hátrányos is lenne, mert jobb a kisebb rosszat választani. – Lásd *Dennis, George T.*: *Three Byzantine Military Treatises*. Washington, 1985. 23. o. Mint láttuk, Theophilos is szívesen fizetett volna a dazimoni vereség után, csak hogy a további harcot elkerülje.

⁸⁷ A bizánciak maguk is azt tartották helyesnek, hogy mikor hadjáratra vonulnak, és elhagyott vidékre érnek – amin a néptelen határövezetet értették –, akkor a felesleges poggyászt, ellátmányt hagyják hátra, mert a felesleges teher csak a dolgukat nehezítené, lásd *Treatises* 91. o. – a szóban forgó értekezések a VIII. századból, a Szír-dinasztia idejéből valók (Julius Caesarra és Nagy Konstantinra hivatkozva, de valószínűleg III. Leó és V. Konstantin neve helyett, uo. 42. o.) Ide és az előzőkhez kapcsolódik még Bölcs leó (886–912) Taktikájának figyelmeztetése: „Észszerűen és alapos, körültekintő megfontolás után fogjál hadi vállalkozásba. Mert minden egyéb dologban könnyen helyre lehet hozni a kárt: a háborúban elkövetett hibából eredő kár azonban megmarad: a halottak már nem kelnek életre... A jó hadvezér minden más foglalkozásnál többre értékeli a következő kettőt: a mezőgazdálkodást, hogy ellássa katonáit, és a hadi mesterséget, hogy megbosszulja és megvédje a parasztokat, akik ellátják őket.” A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. (A bev. írta *Rázsó Gyula*.) Budapest, 1974. 108–109. o.

⁸⁸ Anatólia környezeti viszonyaira a középkorban és az azokból fakadó nehézségekre az itt átvonuló seregek számára lásd *Hendy, Michael F.*: *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300–1450*. Cambridge, 1985. 26–32. (térképekkel), 40–44. o. *Barhebraeus* 136–137. o. szerint Ankyra bevétele után al-Mutaszim nem volt megelégedve a dolgok menetével, és csak egyik bizalmasa beszélt le a visszafordulásról – bár ez inkább a hadjárat korábbi szakaszában lehetett.

⁸⁹ *Theophanes* 624. o.

⁹⁰ *Treatises* 87. o. is előírja ezt, arra az esetre, ha a császár hadjáratra megy; a megbízott dolga, hogy megbüntesse a rémhírterjesztőket, megnyugtassa a lakosságot a császár és a hadsereg jólétéről, időnként akár hamis jóhíreket is elterjeszthet, de csak általánosságban.

⁹¹ *Treatises* 85. o.

derítők előre értesítsék a strategost arról, hogy melyik úton halad az ellenség, ezután a riasztott lakosság állataival együtt erődített helyekre húzódhat.⁹² A megtámadott vidék lakóit erődített helyekre, vagy ha ilyenek nincsenek, nehezen megközelíthető, biztos helyekre kísérik a hegyekben.⁹³ Ha az ellenség váratlan támadást indítana, mikor a lakosságot még nem evakuálták, az érintett vidék turmarchese vagy más tisztjei gyorsan, ahogy tudják, juttassák a falusiakat és nyájaikat biztos menedékbe.⁹⁴ De így is vigyázni kell, mert a támadók a kiürített területen is csapatokat küldhetnek ki, hogy a magas, sziklás hegyek menedékebe húzódott lakókat és nyájaikat kézre kerítsék, ilyenkor, ha nincs más lehetőség, távolabbi, jobban védhető helyekre kell vezetni a falusi lakosságot.⁹⁵ Az erődökben, ha ostromra lehet számítani, az ide menekültek négy hónapra elegendő élelmet hozzanak magukkal, vagy többet is, ha a parancsnok szükségesnek véli; továbbá ellenőrzésk, van-e elegendő víz a ciszternákban és minden mást, ami a védelem során szükséges lehet.⁹⁶

A súlyos vereség után Theophilos úgy ítélte meg, hogy birodalma nem képes a saját erejéből megoldani az arab terjeszkedés feltartóztatását. Ezért követséget küldött Jámbor Lajos frank császárhoz (814–840) Ingelheimbe,⁹⁷ hogy küldjön segítséget az Aglabidák ellen Szicíliába, de a tervből végül semmi sem lett. Segítséget próbált még szerezni II. Abd ar-Rahman (822–852) kordovai omajjád emírtől is, de őt is lekötötték a saját hazai gondjai. Szerencsére viszont al-Mutaszim sem indított újabb támadást Bizánc ellen, bár a határvidéken folytatódtak a harcok, ezek során esett el Theophobos is.⁹⁸ A kalifa figyelmét előbb Minkadzsur al-Uruszani (Afsín rokona) lázadása kötötte le Azerbajdzsánban, majd a tabarisztáni Mázjár ibn Kariné. Minkadzsurta Buga al-Kabír fogta el és vitte Szamarrába, Mázjárt a horászáni kormányzó, Abdallah ibn Táhír.⁹⁹ 840-ben pedig Afsínt

⁹² Dennis: i. m. 153. o. (a továbbiakban: DV).

⁹³ DV 165. o.

⁹⁴ DV 187. o.; a bizánci vidék körülményeiről a X. században lásd *Dagron, Gilbert: Guérilla, places fortes et villages ouverts à la frontière orientale de Byzance vers 950*. In: CASTRUM 3. Guerre, fortification et habitat dans le monde méditerranéen au moyen âge. Rome–Madrid, 1988. 43–48. o.

⁹⁵ DV 221–223. o.

⁹⁶ DV 223–225. o. A népesség megóvása, illetve a veszteségek pótlása telepítésekkel volt Bizánc kisázsiai védelmének alapja, mindemellet az ostromlott helyek csak magukra számíthattak, ritkaság volt az, hogy felmentő csapatok érkeztek. *Rosner, J.: The Role of Fortifications in the Defense of Asia Minor Against the Arabs from the Eighth to the Tenth Century*. GOTR 1982/27/2–3. 137–138., 143. o. 30. jegyzet.

⁹⁷ *Skylitzes* 112. o.; *Genesios* 83. o., 161/50/6. jegyzet. Theodosios Babutzikos patrikiost. Két követség volt összesen: Theodosios chalkedoni metropolita és Theophanes protospatharios vezetésével 839 májusában Lajoshoz Ingelheimbe, majd 842. augusztusban I. Lothárhoz (840–855) Trierbe. Lásd *Eickhoff, Ekkehard: Seekrieg und Seepolitik zwischen Islam und Abendland. Das Mittelmeer unter byzantinischer und arabischer Hegemonie (650–1040)*. Berlin, 1966. 178–179. o., *Ohnsorge, Werner: Abendland und Byzanz. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte der byzantinisch-abendländischen Beziehungen und das Kaisertums*. Darmstadt, 1958. 148–163. o.; továbbá magyarul: *Balogh László: Az Annales Bertiniani 839. évi bejegyzése és a magyarok*. In: *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek*. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia. Szeged, 2002. szeptember 9–10. (Szerk. *Balogh László–Keller László*.) Budapest, 2004. 112–114. o.; *Bollók Ádám: „Inter barbaras et nimiae feritatis gentes”*. Az Annales Bertiniani 839. évi rhos követsége és a magyarok. *Századok*, 2004/2. 373–376. o. Érdemes még megjegyezni, hogy ez volt az első alkalom, hogy bizánci császár a nyugati császártól próbált segítséget szerezni. A következő nyugati segélykérés csak a manzikerti vereség (1071) után következik be, és a keresztes hadjáratok megindulását eredményezi majd.

⁹⁸ *Tabari* XXXIII. 119. o. 334. jegyzet szerint Massisa/Mopsuestia mellett A.H. 224/840-ben. *Barhebraeus* 139. o. szerint viszont 840-ben a bizánci flotta feldúlta Antiochia kikötőjét.

⁹⁹ *Tabari* XXXIII. 140., 175. o.

DÉL-ITÁLIA ÉS SZICÍLIA

--- Bizánci fennhatóság határa 820 körül

..... Aglabida hódítás Szicíliában 840 körül

is bebörtönözték és vád alá helyezték, mivel állítólag merényletet tervezett a kalifa és török tisztjei ellen. Továbbá még (vagy inkább) amiatt, hogy Mádzjárt biztatta a lázadásra, mivel arra számított, hogy a táhíridák nem tudják majd leverni, és ezzel leszerepelnek a kalifa előtt, aki aztán majd őt küldi ki ellene, mint Babek esetében történt. Ezután pedig ő léphetne a helyükbe a keleti területek kormányzójaként, de legalábbis a Folyótúl területén. Al-Mutaszim viszont nem óhajtotta felborítani az itteni hatalmi egyensúlyt, így aztán veterán parancsnoka börtönbe került.¹⁰⁰ Pere során azzal is megvádolták, hogy Kazáriába akart szökni, majd onnan a törökökhöz megy, akiknek támogatásával visszatér Uruszanába és felkelést indít a muszlimok ellen. De furcsa módon a pere során leginkább állítólagos iszlámellenes magatartását kérték rajta számon.¹⁰¹ Végül 841-ben börtönében megölték. Aztán elcsendesedett a színtér: al-Mutaszim 842. január 5-én, Theophilos pedig január 20-án halt meg. 845 szeptemberében fogolycsere zajlott le a két birodalom között a szokásos határszéli helyszínen, a Lamos-folyónál. Szopetra lakossága ekkor szabadult a bizánci fogságból, de aki nem osztotta a mutazilita nézeteket, azt nem váltották ki a muszlimok.¹⁰²

A viszonylagos csend azonban csak a kisázsiai határon állt be, Szicíliában csak ekkor indult be igazán a harc. Az arabok 842-ben már a sziget nyugati harmadát birtokolták, és ekkor, Nápollyal szövetségben elfoglalták Messinát is. 845-ben a Kisázsiaiából érkezett bizánci erősítést Butera mellett verték meg, 859-ben bevették Castrogiovannit (Enna), a strategos székhelyét; ekkorra Sikelia thema tengeri és szárazföldi erőit lényegében felmorzsozták. Syrakusa 878-ban esett el, legutoljára, az északkeleti parton Taormina, 902-ben. Ráadásul ekkor már Dél-Itáliában is megvetették lábukat az arab kalózok. Bevették Tarantót, Barit (841), 846-ban Rómát is megtámadták.¹⁰³ 847-től Bariban arab emírség állt fenn, mely Apuliára terjesztette ki hatalmát és az Adriai-partokon gyakori kalóztámadásokat intézett, a szárazföldön pedig Benevento ellen harcolt. 867-ben hosszú ideig ostromolták Ragusát (Dubrovnik), végül a bizánciak mentették föl. 871-ben aztán II. Lajos frank császár (855–875) kiostromolta az arabokat Bariból,¹⁰⁴ melyet aztán 875-ben a langobard kormányzó átengedett Bizáncnak, mely ezután fokozatosan erősítette pozícióit Dél-Itáliában. 880-ban elfoglalták Tarantót, 886-ig Calabriában és részben Apuliában szerzett területekkel kárpótolták magukat Szicíliában elszenvedett veszteségeikért. Az arab kalózkodás mindamellet egész a XI. század elejéig problémát jelentett a Földközi-

¹⁰⁰ *Shaban*: i. m. 67. o.; *Cahen*: i. m. 101. o.; *Muir*: i. m. 517–518. o.; *Tabari* XXXIII. 179–180. o.

¹⁰¹ *Tabari* XXXIII. 182–183., 187–192. o. – megostoroztatott egy müezzint és egy imámot, mivel azok egy pogány templomot muszlim mecsetté alakítottak át, csakogy Afsín és a helyi előkelők egyezsége szerint az ilyesmi tilos Uruszanában. Egy istenkáromlással teli, arannyal, ékkövekkel díszes könyv van a birtokában – Afsín szerint ezt így örökölte apjától, és csupán a perzsák régi bölcsességeit tartalmazza, a tartalmát nem tartotta iszlámellenesnek. Uralkodói címének jelentése „urak Ura” (perzsa khudā yi-khudā), csakogy a kifejezés jelentése „isten” is, amit a szigorúan monoteista iszlámban nyilván istenkáromlásnak tekintettek, de Afsín szerint elődeit és őt magát is áttérése előtt így szólították, ő pedig nem akarta öröklött politikai státusát alacsonyabbra változtatni és ezzel alattvalói esetleges ellenkezését kiváltani. Megvádolták még az iszlám ellen tervezett fellépéssel, azzal, hogy nem borotválja a fejét, nem metélkedett körül, nem rituálisan vágott állatok húsát eszi. Az Afsín-család egyébként eredetileg valószínűleg buddhista volt – *Cahen*: i. m. 101. o., *Tabari* XXXIII. 2000. o. 586. jegyzet.

¹⁰² *Kmoskó* V/2. 222. o.

¹⁰³ *Kmoskó* VI/1. 192–193. o. andalúz és algériai kalózok is szoktak ellene támadásokat intézni.

¹⁰⁴ *Kmoskó* V/2. 202. o. Az arabok dél-itáliai tevékenységéhez még: *The Encyclopaedia of Islam*. New Edition. (Ed. by Emeri J. van Donzel, Bernard Lewis, Charles Pellat, Clifford Edmund Bosworth.) Vol. IV. Leiden, 1978. 274. o.

tenger középső részén. Ekkor viszont már az itáliai kereskedő városállamok (Pisa, Genova, Velence) és a normannok szerezték meg a tengeri uralmat.¹⁰⁵

Theophilos halála után a képrombolás sem maradhatott fenn tovább: 843 márciusában helyreállították a képek tiszteletét, ezt a bizánci rítusú egyház azóta is az ortodoxia ünnepeként tartja számon nagyböjt első vasárnapján.¹⁰⁶ Az amorioni vereség után már senki sem tételezte fel, hogy a császárok sikere és a képromboló politika bármilyen kapcsolatban lenne egymással. A császárok többé nem tudták az egyházat az állam hatalma alá szorítani, de a radikális szerzetesek sem tudták kiharcolni annak szerintük kívánatos mértékű szabadságát. 849-ben al-Mutaszim utóda, al-Mutavakkil megvonta a mutazilitáktól támogatását. Ezzel a kalifátusban véget ért a kísérlet, mely az uralkodó számára a hittételek meghatározásában játszott vezető szerep megszerzését célozta.¹⁰⁷ Számára az igazi problémát már a túlságosan is erős pozícióba jutott török gárdatisztek jelentették, de eredménytelenül próbálkozott visszaszorításukkal, és végül 861-ben megölték. Ez a kalifai hatalom lehanyaglásának a kezdetét jelentette – az amorioni hadjárat volt az utolsó siker Bizánc ellen, igaz, hosszabb távon következmények nélkül. Mindez viszont közvetve hozzájárult a képrombolás korának lezárásához, s így Bizánc számára a „sötét kor” utolsó epizódja volt, melyet új fénykor követett.

RÖVIDÍTÉSEK

AS	<i>Anatolian Studies</i>
BSOAS	<i>Bulletin of the Shool of Oriental and Afican Studies</i>
GOTR	<i>Greek Orthodox Theological Review</i>
GRBS	<i>Greek, Roman and Byzantine Studies</i>
JESHO	<i>Journal of the Economic and Social History of the Orient</i>
JHS	<i>Journal of Hellenic Studies</i>
JRAS	<i>Journal of the Royal Asiatic Society</i>
JÖB	<i>Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik</i>

¹⁰⁵ Ahmad, Aziz: A History of Islamic Sicily. Edinburgh, 1975. 12–21. o.; Eickhoff: i. m. 173–254. o.

¹⁰⁶ Ostrogorsky: i. m. 205. o.

¹⁰⁷ Haddad, Robert M.: Iconoclasts and Mu'tazila: The Politics of Anthropomorphism. GOTR 1982/27/2–3. 287–288. o.

Márton Tóser

THE CALIPH AGAINST THE EMPEROR

The Campaign to Take Amorion (838)

Summary

The study deals with the last campaign led by the caliph against Constantinople in 838. The introductory chapter divides the previous Arab-Byzantine conflicts into stages and discusses the influence of iconoclasm on the Byzantine Empire. Then the author outlines the initial phase of the last great wave of Arab expansion in the 9th century, including the capture of Crete and the beginning of the conquest of Sicily. Subsequently, the problems in domestic politics under the rule of Caliph al-Mamun (813–833) are being introduced, as well as the campaigns that he personally led to Asia Minor. An interesting parallel can be drawn between the authorisation of Mutazilite education in the caliphate and the iconoclasm in Constantinople.

Al-Mamun's successor, al-Mutasim (833–842), concentrated his attention on the suppression of the uprising led by Babek, which provided an opportunity for Emperor Theophilos (829–842) to attack the Arab frontier zone. By way of retaliation, the caliph launched a campaign to take Amorion, the native town of the emperor. Mostly based on the contemporary description of al-Jahiz, the study presents the organization of the Muslim troops, with special regard to the military of the Inner Asian borderland. A minute account is given of the Turks, whose nomadic warfare provides an interesting parallel with the portrayal of nomads in European sources.

The author offers a detailed description of the campaign: the advance to attack, the defeat of Theophilos in the Battle of Dazimon, the siege and taking of Amorion, and finally al-Mutasim's purge of the conspiring officers in his army on the way home. The rest of the study introduces the mistakes that had been made during the campaign and analyses their consequences. In the author's opinion, the heavy defeat of the Byzantines had been caused by false tactics. According to the traditional evasive warfare, a battle against the Arab raiders should have been undertaken in the western part of Asia Minor, but only when numerical superiority had been assured through the concentration of troops. The study offers examples both for the above and for the methods of evacuating the territories lying in the way of the raiders (based on *De velitatione*, a 10th century military dissertation). Finally, the author outlines the Arab expansion to Sicily and South Italy in the 9th century, and emphasises how the defeat at Amorion contributed to the conclusion of the period of iconoclasm.

Márton Tóser

LE CALIFE CONTRE L'EMPEREUR

La campagne d' Amorion (838)

Résumé

L'étude traite de la dernière campagne menée par un calife contre Byzance en 838. L'introduction présente les différentes étapes des luttes arabo-byzantines, puis l'effet du mouvement iconoclaste à Byzance. L'étude examine ensuite le début de la dernière grande vague d'expansion arabe du 9e siècle (occupation de Crète et le début de la guerre de Sicile). Par la suite, elle présente les problèmes de politique intérieure du calife al-Mamoun (813–833) et les campagnes qu'il a menées en personne en Asie Mineure. (Il existe une parallèle intéressante entre la doctrine mutazilite officialisée dans le califat et l'iconoclastie byzantine.)

Al-Moutassim (833–842), successeur d'al-Mamoun s'est concentré sur la répression de l'insurrection dirigée par Babek, ce qui a permis à l'empereur Théophile (829–842) d'attaquer la région frontalière arabe. Par représailles, le calife a envoyé ses troupes pour occuper Amorion, ville natale de l'empereur. L'étude se base surtout sur la description du contemporain al-Djahis pour présenter la composition des forces musulmanes, en particulier celle des troupes de la région frontalière d'Asie intérieure. Le plus de détails sont fournis sur les Turcs dont la tactique nomade offre une parallèle intéressante par rapport à l'image des nomades décrite dans les sources européennes.

Il suit alors la description de la campagne: la mise en place initiale, puis la défaite de Théophile dans la bataille de Dasimon, le siège et la prise d'Amorion et finalement l'élimination d'officiers conspirateurs par al-Moutassim sur le chemin du retour. Par la suite, l'étude analyse les fautes commises lors de la campagne ainsi que leurs conséquences. Sa constatation principale est que la défaite grave des Byzantins tenait à leur stratégie erronée. Selon la tactique traditionnelle d'évitement, c'est surtout dans la partie occidentale de l'Asie Mineure qu'ils devaient affronter les attaquants arabes, mais seulement après avoir assuré leur supériorité numérique à l'aide de concentration de troupes. A ce sujet, l'étude donne aussi des exemples tout comme pour les modalités d'évacuation des territoires sur le chemin des attaquants (d'après le traité militaire *De velitatione* du 10e siècle). Pour finir, elle parcourt l'expansion arabe en Sicile et dans le Sud de l'Italie au cours du 9e siècle et souligne le rôle de la défaite à Amorion dans la clôture de la période iconoclaste.

Márton Tósér

DER KALIF GEGEN DEN KAISER

Der Feldzug von Amorion (838)

Resümee

Gegenstand der Studie ist der letzte, vom Kalifen geführte Feldzug gegen Byzanz im Jahre 838. Der einführende Teil führt die Abschnitte der früheren arabisch-byzantinischen Kämpfe an und kommt dann auf die Folgen der Bilderstürmer-Bewegung in Byzanz zu sprechen. Danach zeigt sie den Beginn der letzten großen arabischen Expansionswelle im 9. Jahrhundert auf (Besetzung von Kreta und der Beginn des sizilianischen Krieges). Im Weiteren stellt sie die innenpolitischen Probleme des Kalifen al-Mamún (813–833) und seine persönlich nach Kleinasien geführten Feldzüge vor. (Es zeigt sich eine interessante Parallele zwischen der Offiziell Machung der mutasilitischen Lehre im Kalifat und dem Bildersturm von Byzanz.)

Der Nachfahre von al-Mamún, al-Mutasim (833–842), konzentrierte sich auf die Niederschlagung des von Babek geleiteten Aufstandes. Dies ermöglichte es Kaiser Theophilos (829–842), einen Angriff gegen das arabische Grenzland zu führen. Der Kalif schickte als Vergeltung ein Heer zur Besetzung der Geburtsstadt des Kaisers, Amorion. Die Studie stützt sich vor allem auf die Beschreibung des Zeitgenossen al-Dschahis und gibt die Zusammensetzung der muslimischen Streitkraft, mit besonderem Blick auf die Truppen der innerasiatischen Grenzgebietes kund. Am detailliertesten werden die Türken vorgestellt, deren nomadische Kampfweise eine interessante Parallele zum Bild der aus den europäischen Quellen bekannten Nomaden gibt.

Danach folgt die Beschreibung des Feldzuges: der Aufmarsch zu Beginn, dann die Niederlage von Theophilos in der Schlacht von Dasimon, der Sturm und die Besetzung von Amorion und schließlich die Säuberung von al-Mutasim unter den verschwörerischen Offizieren in seinem Heer auf dem Heimweg. Der weitere Teil der Studie analysiert die Fehler im Laufe des Feldzuges und deren Folgen. Ihre Hauptaussage ist, dass die schwere Niederlage der Byzantiner auf die von ihnen angewandte falsche Taktik zurückzuführen ist. Gemäß der traditionellen Ausweich-Kampftaktik musste der Kampf gegen die arabischen Angreifer vor allem im westlichen Teil Kleasiens

aufgenommen werden, aber auch da nur, wenn mit Truppenzusammenziehungen eine Übermacht gewährleistet werden konnte. Die Studie führt hierfür auch Beispiele an, genauso, wie für die Art der Räumung der Gebiete, die auf dem Weg der Angreifer lagen (gemäß der militärischen Abhandlung *De velitatione* aus dem 10. Jahrhundert). Schließlich wird die arabische Expansion in Sizilien und Süditalien im Laufe des 9. Jahrhunderts aufgezeigt, und die Studie weist auf die Rolle der Niederlage von Amorion am Abschluss der Ära des Bildersturms hin.

Мартон Тёшер

ХАЛИФ ПРОТИВ ИМПЕРАТОРА

Поход за города Аморион (838 год)

Резюме

Предметом исследования является последний, возглавляемый халифом поход против Византии. Во вводной части по отдельности рассматриваются более ранние арабско-византийские военные действия, затем движение иконоборцев в Византии. Исследователь рассматривает начало последней волны большой арабской экспансии (оккупация острова Крета и начало сицилийской войны.) В настоящей статье исследователь показывает внутриполитические проблемы халифа аль-Мамуна (813–833 гг.) и возглавляемые им лично военные походы в Малую Азию. (Можно наблюдать интересную параллель между провозглашением в калифате официальным учения мутацилитов и иконоборчеством в Византии).

Преемник аль-Мамуна аль-Мутасим концентрировал свои силы на подавление восстания, возглавляемого Бабеком, что дало возможность императору Феофилу (829–842 гг.) провести наступление против пограничных арабских провинций. В отмщение за это халиф начал наступление против родного города императора Амориона, стремясь захватить его. Опираясь главным образом на описания бывшего современника Аль-Джахиза, исследователь излагает состав муслимского войска, уделяя особое внимание войскам оконечной провинции внутренней Азии. Наиболее детально он представляет турок, для наглядного показа их способа ведения боевых действий он проводит параллель с известным из европейских источников образом кочевников.

За этим следует описание боевого похода: первоначальное развертывание войск, затем поражение Феофила в дазимонской битве, штурм и захват Амориона и в завершение показана чистка, проводимая аль-Мутасимом среди своих офицеров-заговорщиков по пути на родину. В дальнейшей части работы анализируются ошибки и просчеты, имевшие место в военном походе, и их последствия. Главное утверждение исследователя, что причиной серьезного поражения византийцев была примененная ими ошибочная стратегия. Согласно обычному (уклоняющемуся от вступления в боевое соприкосновение) ведению боевых действий было необходимо вступить в битву с арабскими войсками скорее всего в западной части Малой Азии, да и это лишь тогда, если удастся путем объединения войск создать превосходство в силах. Для этого в статье приводятся и примеры, так же как и примеры способов эвакуации территорий, оказавшихся на пути наступавших войск (военное совещание X века, на основании *De velitatione*). В конце статьи автор рассматривает арабскую экспансию в Сицилии и на юге Италии в течение IX века и указывает на роль поражения при Аморионе в завершении эпохи иконоборчества.